

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Efektivní komunikace se skupinou mládeže s probačním dohledem

Bakalářská práce

Studijní program:
Studijní obor:

B7508 Sociální práce
Sociální práce a penitenciární péče

Autor práce:
Vedoucí práce:

Josef Čonka
Mgr. Anna Semanová, Ph.D.
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání bakalářské práce

Efektivní komunikace se skupinou mládeže s probačním dohledem

Jméno a příjmení: **Josef Čonka**
Osobní číslo: P17000835
Studijní program: B7508 Sociální práce
Studijní obor: Sociální práce a penitenciární péče
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Cíl BP: Popsat a analyzovat průběh realizace řízeného skupinového setkání, jako efektivního nástroje sociálně – rehabilitační práce s delikventní mládeží v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Pozorování, vstupní a výstupní dotazník pro participanty výzkumného šetření.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- BOBEK, Milan, PENIŠKA, Petr. 2008. Práce s lidmi: učebnice poradenství, koučování, terapie a socioterapie pro pomáhající profese: s úvodem do filozofie práce s lidmi, systémových věd a psychologie. Vyd. 1. Brno: NC Publishing. ISBN 978-80-903858-2-5.
- KLÍMA, Petr, ed. et al., 2009. Kontaktní práce: antologie textů České asociace streetwork. Vyd. 2. Praha: Česká asociace streetwork. ISBN 978-80-254-4001-8
- MAŠÁT, Vladimír. 2012. Vybrané postupy sociální práce se skupinou. Vyd. 1. Středokluky: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-80-4
- MATOUŠEK, Oldřich. 2011. Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8
- NĚMEC, Jiří. BODLÁKOVÁ, Ivana. 2007. Víím, co potřebuji?: interaktivní program pro děti a mládež ve věku 15 až 18 let: metodika práce s programem. Praha: Eteria. ISBN 978-80-239-9329-5.
- VEČERKA, Kazimír, et. al. 2011. Ohrožená mládež mezi prevencí a represí. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-118-9.
- WEDLICOVÁ, Iva. 2008. Sebepojetí dospívajících a způsob výchovy v rodině. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-096-9
- WEDLICOVÁ, Iva a HEŘMANOVÁ, Vladislava. 2008. Kapitoly z vývojové psychologie. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-044-0
- YALOM, Irvin D. a LESZCZ, Molyn. 2007. Teorie a praxe skupinové psychoterapie. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-304-8.

Vedoucí práce:

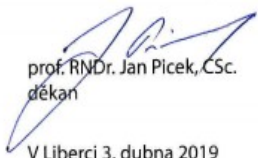
Mgr. Anna Semanová, Ph.D.
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

3. dubna 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2020

prof. RNDr. Jan Píček, CSc.
děkan

V Liberci 3. dubna 2019

L. S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

26. dubna 2020

Josef Čonka

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou komunikace s delikventní mládeží a efektivními přístupy k ní v rámci skupinové sociálně-rehabilitační práce v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Prezentovaným průzkumným problémem je otázka, je-li Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež prostředím, v němž lze realizovat skupinový výchovný program PMS pro mladistvé a jak se specifika NZDM projeví ve vlastní realizaci, neboť tato praxe není v současné době plošně rozšířená. Cílem práce je deskripce průběhu realizace řízeného skupinového setkání jako efektivního nástroje sociálně-rehabilitační práce s delikventní mládeží.

V teoretické části bakalářské práce jsou sledovány projevy problémového, delikventního a kriminálního jednání, které jsou pro mladistvé typické a jsou v mnoha ohledech podmíněny právě probíhající vývojovou etapou adolescence, která je zde charakterizována. Druhá kapitola představuje sociální práci se skupinou se zaměřením na práci s delikventní mládeží, její tradici, typologii a základní techniky, které mohou sloužit jako nástroj preventivních i výchovných programů.

Empirická část zachycuje výstupy pozorování průběhu cyklu skupinových sociálně - rehabilitačních a interakčních setkání mládeže s nařízeným probačním dohledem, která se uskutečnila v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež, které jsou následně interpretovány na základě metod kvantitativního průzkumu s kvalitativními prvky. Pro získání uceleného obrazu jsou do průzkumu zahrnuta i data získaná dotazníkovým šetřením. Průzkumná zjištění jsou diskutována v kontextu s aktuálními studiemi, souvisejících s našimi tématy tématem.

Z průzkumných zjištění vyplývá, že respektování vývojových specifíků adolescentů, která podmiňují určité komunikační vzorce a způsoby chování, spolu s bezpečným prostorem a subjekt-subjektovým přístupem, které jsou základními pilíři práce v Nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež, společně vytváří smysluplné a efektivní podmínky pro realizaci daného typu sociální rehabilitace mládeže. V práci prezentovaná data naznačují, že Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež by mohla být optimálním partnerem Probační a mediační službě pro realizaci obdobných výchovných probačních programů.

Klíčová slova

Delikvence mládeže, práce se skupinou, sociální rehabilitace, Probační a mediační služba, Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, komunikace

Annotation

This bachelor thesis focuses on the topic of communication with delinquent youth and effective approaches to it within the group social-rehabilitation work in the Low-Threshold Facility for Children and Youth. The presented research problem is the question, of whether the Low-Threshold Facility for Children and Youth, is an environment in which the group educational program PMS for adolescents can be implemented and how the specifics of NZDM will be reflected in its own implementation, because this practice is not currently widespread. The aim of the work is to describe the course of the implementation of a controlled group meeting, as an effective tool of social-rehabilitation work with delinquent youth.

In the theoretical part of the bachelor's thesis, the manifestations of problematic, delinquent and criminal behavior, which are typical for juveniles and are conditioned in many respects by the ongoing developmental stage of adolescence, which is characterized here. The second chapter presents social work with a group focusing on working with delinquent youth, its tradition, typology and basic techniques that can serve as a tool for preventive and educational programs.

The empirical part captures the results of observing the course of the cycle of group social- rehabilitation and interaction meetings of youth with ordered probation supervision, which took place in the Low-Threshold Facility for Children and Youth, which are then interpreted on the basis of quantitative research methods with qualitative elements. In order to obtain a comprehensive picture, the data obtained by the questionnaire survey are also included in the survey. Exploratory findings are discussed in the context of current studies related to our topic themes.

Exploratory findings show that respecting the developmental specifics of adolescents, which condition certain communication patterns and behaviors, together with a safe space and subject-subject approach, which are the basic pillars of work in low-threshold facilities for children and youth, they create meaningful and effective conditions for the implementation of a given type of social rehabilitation of youth together. The data presented in this work suggest that low-threshold facilities for children and youth could be the optimal partner of the Probation and Mediation Service for the implementation of similar educational probation programs.

Key words

Juvenile delinquency, group work, social rehabilitation, Probation and mediation service, Low-threshold facilities for children and youth, communication

Obsah

ÚVOD.....	11
1 Problémové chování, delikvence a kriminalita adolescentů.....	13
1.2 Formy delikvence adolescentů.....	15
1.3 Institute prevence a intervence ve vztahu k delikvenci mládeže.....	17
1.3.1 Probační a mediační služba ČR a její role při realizaci zákonných opatření ukládáných mladistvým.....	20
2 Skupinová sociálně - rehabilitační setkání v praxi sociální práce.....	22
2.1 Práce se skupinou (delikventní) mládeže jako specifická oblast sociální práce.....	23
2.1.1 Adolescence.....	24
2.2 Sociální práce se skupinou mládeže – typologie, techniky a kompetence pracovníků	28
2.3 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – východiska a specifika práce s ohroženou mládeží.....	31
3 Průzkumný problém a cíl průzkumu.....	34
4 Metodologie průzkumu.....	36
4.1 Průzkumné otázky.....	36
4.2 Design průzkumu.....	36
4.3 Etika průzkumu.....	38
5 Realizační podmínky průzkumu a participanti.....	39
5.1 Prostor a časové vymezení průzkumu.....	40
5.2 Výběr a charakteristika participantů.....	41
6 Průběh průzkumu.....	45
6.1 Přípravná fáze.....	45
6.2 Sběr dat a jejich kategorizace.....	46
7 Prezentace a interpretace dat.....	49
7.1 Rozbor struktury a režie skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání	49
7.1.1 Rozbor tematického zaměření jednotlivých setkání, časového harmonogramu jejich průběhu a poměru času věnovanému jednotlivým tematickým celkům v rámci cyklu.....	49
7.1.2 Rozbor vnějších podmínek realizace, režie, role pracovníků a vnitřních pravidel skupinových setkání pro zajištění bezpečného prostoru.....	52
7.2 Popis vlivu zásad nízkoprahovosti na komunikaci ve skupině v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na.....	58
Využívání principu anonymity v průběhu skupinového setkání.....	58
Aplikace subjekt-subjektového přístupu pracovníků k participantům.....	59
Bezpečný prostor, jako prostor ke sdílení ve skupině a sebevyjádření.....	60
8 Průzkumná zjištění.....	62
8.1 Jaké přístupy k režii skupinového setkání delikventní mládeže ve věku 15-18 let v rámci NZDM jsou participanty hodnoceny jako efektivní?.....	62
8.2 Jak participanti vnímají strukturu skupinových setkání a jejich tematická rámc?..	63
8.3 Jaké komunikační prostředky užívá delikventní mládež ve věku 15-18 let v rámci řízeného skupinového setkání?.....	64
9 Diskuze.....	65
ZÁVĚR.....	69
Seznam citované literatury a použitých zdrojů.....	71
Seznam příloh.....	75

Seznam použitých zkratk

MKN	- Mezinárodní klasifikace nemocí
NZDM	- Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
OSPOD	- Odbor sociálně-právní ochrany dětí
PMS ČR	- Probační a Mediační služba České republiky

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1	- Průzkumná zjištění vstupního dotazníku
Tabulka č. 2	- Zaznamenávané kategorie

Seznam Grafů:

Graf č. 1	- Spokojenost s délkou trvání
Graf č. 2	- Hodnocení prostoru k vlastnímu vyjádření
Graf č. 3	- Hodnocení délky času věnované osobním tématu
Graf č. 4a	- Četnost uhýbání od tématu
Graf č. 4b	- Docházka
Graf č. 4c	- Skupinové či individuální setkání
Graf č. 5	- Reakce participantů na režii
Graf č. 6	- Pocit bezpečí
Graf č. 7	- Poměr výskytu adaptačních a ilustračních gest v závislosti na užití/nevyužití anonymizované techniky
Graf č. 8	- Výskyt argotu, slangu a vulgarismů v průběhu cyklu
Graf č. 9	- Hodnocení prostoru k vlastnímu vyjádření

ÚVOD

Možnost systematické součinnosti institucí, které by se spolupodílely na realizaci projektů zaměřených na prevenci a sociální rehabilitaci delikvence mládeže je jednou z možností dalšího směřování sociální práce s touto cílovou skupinou. Základními subjekty, které se mohou podílet na prevenci a intervenci, popř. restrikci v oblasti delikvence mládeže, jsou především Probační a mediační služba ČR, Odbor sociálně-právní ochrany dětí a Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Právě styčná oblast sociální práce a (post) penitenciární péče u mládeže v rámci spolupráce sociálních služeb a Probační a mediační služby ČR, která nastoluje možnost výkonu alternativních forem trestů za současného preventivního působení v rámci komplexní sociální rehabilitace a aktivizace, je oblastí, již se budeme v této bakalářské práci zabývat.

V teoretické části se zaměříme na způsoby, jakými se v období adolescence projevuje problémové chování, delikvence a kriminalita a dotkneme se i problematiky poruch chování u mladistvých, jako jedné z definovaných příčin těchto jevů. V souvislosti s intervencemi společnosti, které se vztahují k delikventnímu jednání mládeže, bude zmíněna úloha institucí, které do této oblasti vstupují se zaměřením právě na úlohu Probační a mediační služby ČR. V druhé kapitole teoretické části pak představíme základní rámec sociální práce se skupinou, se zaměřením na skupiny delikventní mládeže, jejich specifika vzhledem k tomuto vývojovému období a způsobu práce s touto mládeží v Nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež.

Oblast problémového chování, delikvence a kriminality mládeže představujeme se zaměřením na teorii vzniku a kontextu těchto projevů chování u adolescentů. Činíme tak, protože příčiny a následně důsledky trestného činu, jsou jedním z témat cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání, jejichž deskripce je cílem našeho průzkumu. Obdobným způsobem přistupujeme ke kapitole o sociální práci se skupinou. Zde se nezaměřujeme na popis jednotlivých technik, ale na princip na jakém je třeba k této činnosti přistupovat a specifické aspekty, jež je třeba zohlednit, protože jedním z významných prvků těchto skupinových setkání je právě její modifikace.

Empirická část představuje náš průzkum, jehož cílem byla deskripce průběhu realizace řízeného skupinového setkání jako efektivního nástroje sociálně-rehabilitační práce s delikventní mládeží.

Jako dílčí cíle jsme v rámci naší práce stanovili rozbor struktury a režie skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na rozbor tematického zaměření jednotlivých setkání, časového harmonogramu jejich průběhu, poměru času věnovanému jednotlivým tematickým celkům v rámci cyklu a rozboru režie vnějších podmínek realizace, role pracovníků a vnitřních pravidel skupinových setkání pro zajištění bezpečného prostoru. Druhým dílčím cílem byl popis vztah mezi zásadami nízkoprahovosti a komunikací ve skupině v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na využívání principu anonymity v průběhu skupinového setkání, aplikaci subjekt-subjektového přístupu pracovníků k participantům a bezpečný prostor, jako prostor ke sdílení ve skupině a sebevyjádření.

Data jsme získali během zúčastněného pozorování průběhu cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání mládeže ve věku 15-18 let s nařízeným probačním dohledem, realizovaném v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež a výstupů dotazníkového šetření mezi participanty, které proběhlo na počátku a na konci průzkumu. Pro náš průzkum jsme zvolili kvantitativní design s kvalitativními prvky a to proto, že nám tento přístup umožňuje interpretaci námi sledovaných fenoménů v širším kontextu socializačních a vývojových procesů, jejichž komplexnost a provázanost je v období adolescence zřetelná a neopominutelná.

Náš průzkum poukazuje na specifika komunikace se skupinou delikventní mládeže v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání a na možnosti, které prostředí Nízkoprahových zařízení pro děti mládež skýtá při jejich realizaci. Díky detailnímu rozboru průběhu vlastního cyklu těchto setkání spolu s teoretickým ukotvením problematiky delikvence mládeže a sociální práce se skupinou, může sloužit jako inspirace pro dobrou praxi při realizaci společných programů Probační a mediační služby ČR, Odboru sociálně-právní ochrany dětí a Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, které tak mohou vystoupit z pomyslné bludné linie „pouhých volnočasových aktivit.“

1 Problémové chování, delikvence a kriminalita adolescentů

První kapitulu teoretické části věnujeme maladaptivním procesům v rámci psychosociálního vývoje, jež vedou k problémovému, delikventnímu až kriminálnímu chování adolescentů. Dotkneme se rovněž problematiky poruch chování, jak tento pojem vnímá MKN 10. Pozornost věnujeme charakteristice a specifikaci pojmů problémové chování a poruchy chování, delikvence a kriminalita, dále specifickým formám delikvence v období adolescence a možnostem intervence ze strany institucí, které jsou dotčeny touto problematikou- především Probační a mediační službě.

Pojem problémové chování mládeže je v oblasti sociální práce používán k označování celé množiny jevů, které jsou v rozporu s obecně uznávanými normami chování ve společnosti (Matoušek 2011, s. 93). Současné výzkumy je často kladou především do souvislosti s užíváním omamných látek a sociokulturním prostředím, v němž se mládež pohybuje – především v kontextu prostředí větších měst a školním prostředím (srov. Forejtová, Podaná 2016, s. 11-13). Jedná se o projevy chování, které mohou být determinovány řadou faktorů, od aktuálního maladaptivního jednání vyvolaného podněty z vnějšku (primárně zde působí konflikty v rodině, rozvod rodičů, změna bydliště apod., sekundárně role přátel, vrstevnické skupiny, popř. subkultury), přes patologické projevy navázané na psychické stavy – např. posttraumatické stresové poruchy (Levine, Klineová 2012, s. 97-98), až po jednání vyvolané přítomností psychiatrických diagnóz (Vágnerová 2014, s. 716-718). Vzhledem k širí těchto faktorů, může být problémové chování epizodické, krátkodobé či dlouhodobé a brát je pouze jako předstupeň delikventního jednání by bylo zavádějící (Vágnerová 2014, s. 726).

Delikvence je vnímána jako důsledek narušení mravního vývoje jedince, jehož jednání je namířeno protispolečensky tj. proti společensky uznávanému souboru norem (právnímu řádu), a které je legislativně postihováno (Fischer, Škoda 2017, s. 170). Jedná se o široký pojem, který zahrnuje veškeré společensky nežádoucí chování, tedy nejen samotné trestné činy, ale i přestupky, přečiny či delikty dětí a mládeže do 15. let. V souvislosti s protiprávním jednáním mladistvých se pak hovoří i o tzv. *juvenilní delikvenci* (Fischer, Škoda 2017, s. 170 a násl.).

Hovoříme-li o delikvenci v nejširším slova smyslu, je třeba se zaměřit na její potencionální zdroje. Těmi mohou být psychopatologické jevy či sociálně patologické příčiny, které mohou působit odděleně nebo společně a spoluvytvářet tak komplexní systém zdrojů protispolečenského jednání. Tento kontext v jakém se delikventní jednání vyskytuje, je zásadní pro nastavení vhodné intervence či restrikce – zvláště u mladistvých (Vágnerová 2014, s. 739-742).

Sociálně patologické jevy ve společnosti jako významný determinant delikventního až kriminálního jednání, jsou neoddelitelnou součástí diskuze o příčinách, ale i o řešení či prevenci kriminality mládeže. Zahrnují celou škálu jevů, které jsou společností vnímány jako nežádoucí z hlediska současné sociokulturní normy (Fischer, Škoda 2017, s. 15-16). Obecně lze říci, že jsou to negativní vlivy zasahující do socializačního procesu jedince z vnějšku, které se podílejí na jeho maladaptivním jednání (Vágnerová 2014, s. 730).

Psychopatologické příčiny patří spíše do oblasti medicínské resp. psychiatrie, avšak nelze je pominout, neboť jejich vliv na chování jedince je výrazný. V této bakalářské práci se jim budeme stručně věnovat v souvislosti s poruchami chování, jak jsou definovány MKN 10.

Poruchy chování jsou termínem spadajícím primárně do oblasti psychologie a psychiatrie. Označují specifickou diagnostickou kategorii definovanou MKN 10,¹ která k nim řadí především Poruchy chování (F91) a Poruchy chování a emocí (F92) s jejich subtypy (Žáčková, Theiner 2008, s. 345). Jak poukazují Probstová a Pěč (Probstová, Pěč 2014, s. 20), je pro kvalitní výkon sociální práce (a to nejen s cílovou skupinou psychiatrických pacientů), nezbytná alespoň základní orientace v klasifikaci duševních poruch a jejich symptomů pro úplnost anamnézy v rámci sociálního šetření. Období adolescence kritické pro vznik či rozvoj duševních poruch (Thorová 2015, s. 430). Oblast diagnostiky duševních poruch u adolescentů, jejichž chování vykazuje rysy protispolečenského jednání, je složitým a kontroverzním tématem. Skutečnost, že se v současné době mnoho sociálních pracovníků distancuje od přihlížení k duševnímu stavu jedince (ať již z obavy o vlastní nedostatečnou kompetenci k těmto úkonům nebo z nedůvěry k „labelingovým“ přístupům), většinou nepřispívá k efektivnímu komplexnímu přístupu k případu, s nímž pracuje. Sociální pracovník nedagnostikuje duševní poruchu,

1 V květnu 2019 byl Světovou zdravotnickou organizací přijat nový klasifikační systém MKN 11, který vstoupí v platnost 1. ledna 2022. Zdroj: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=registry-sber-dat--klasifikace--mezinarodni-klasifikace-nemoci#mkn11>.

avšak schopnost rozpoznat její symptomy, porozumět jim a odkázat klienta / uživatele na dalšího odborníka, by měla být základní kompetence kvalifikovaného sociálního pracovníka (Probstová, Pěč 2014, s. 21-22).² V oblasti sociální práce s delikventní mládeží, je tato schopnost zvláště žádoucí, byť intervence je složitá, jak z hlediska dostupnosti dalších odborníků, tak při spolupráci s rodinou (Vágnerová 2014, s. 732).

Kriminalita je oproti tomu užší vymezení pojmu, který označuje skutky, za které společnost stanovuje v rámci svého právního systému konkrétní tresty. Rozlišuje se míra závažnosti kriminálního jednání od bagatelních trestných činů (krádež těsně kolem zákonem stanovené hranice trestnosti) až po zvlášť závažné zločiny (vražda, terorismus apod.). Jako sociálně patologický jev je míra a závažnost kriminality jedním z ukazatelů stavu společnosti (Fischer, Škoda 2017, s. 38-39).

1.2 Formy delikvence adolescentů

Probíhající změny v oblasti biopsychosociálního vývoje adolescenta, determinují určité charakteristické rysy jeho jednání, které mohou být v závislosti na dalších vnějších a vnitřních faktorech, společensky hodnoceny jako přijatelné či žádoucí, nebo jako deviantní (odchylující se od normy pozitivně nebo negativně), až po nežádoucí a nepřijatelné.

Jedním z charakteristických rysů je odklon od nukleární rodiny a rodičovské (výchovné), autority k vrstevnické skupině nebo jiné struktuře, kterou si adolescent volí na základě vlastních hodnot a ideálů. Směr vývoje tohoto procesu výrazně ovlivňuje dosavadní socializační zkušenost jedince. Nejvýznamnější formativní vliv v oblasti sekundární socializace má na jedince školní prostředí. Zde se formuje nejen jeho vztah ke kolektivu (tím zástupně i ke společnosti jako celku), ale i určení vlastní sebehodnoty, k němuž u adolescentů dochází právě na základě přijetí a hodnocení prostřednictvím skupiny vrstevníků (Thorová 2015, s. 198). Školský systém, především systém hodnocení výsledků a orientace na výkon, který může u některých jedinců umocnit již existující sociální handicap, se v podstatě spolupodílí na vytváření alternativ, které si tito jedinci volí

2 Praxe však v současné době naráží na závažný problém nedostatku jak plně kvalifikovaných sociálních pracovníků, tak odborníků v oblasti psychiatrie a psychologie dětí a mládeže. Důsledkem tohoto stavu je orientace společenského systému na represivní opatření, reagující na nežádoucí jednání mladistvých, bez hlubšího porozumění jeho příčinám, jeho slabá schopnost orientace na adekvátní formu prevence a rehabilitace, což vede k významnému omezení jeho výsledné efektivity (§58, odst. 1 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění; Večerka 2011, s. 29)

k saturaci svých potřeb sounáležitosti, seberealizace a úspěchu (Matoušek 2011, s. 85). Neúspěch či selhání v průběhu socializačního procesu v rámci společností uznávaných struktur (škola, zájmový kroužek apod.), posiluje opoziční postoje, rovněž typické pro období adolescence, které mohou vyústit v příklon k subkultuře, která se přímo či nepřímo vymezuje vůči platným společenským normám (Matoušek 2011, s. 84). Z tohoto důvodu je delikvence spjatá s prostředím vrstevnických či komunitních skupin typickou formou projevů protispolečenského jednání adolescentů.

Touha po definování vlastní identity a hodnotového systému přivádí adolescenty do prostředí subkultur, které však nemusí být nutně protispolečensky orientované. Typickými projevy příslušnosti k subkulturní skupině jsou čitelné vnější jednotící znaky. Těmi mohou být vlastní symbolika (barvy, symboly, styl oblékání apod.) vycházející z ideologie subkultury, ale i způsob komunikace např. užívání specifického slangu či argotu. Pokud dochází ke střetům ideologie subkultury s normami většinové společnosti, jsou právě adolescenti výrazně rizikovou skupinou náchylnou k radikalismu a extrémismu i v rámci dané subkultury (Matoušek 2011, s. 86).

Delikventní jednání adolescentů je často provázeno projevy agrese. Ta se může projevat verbálně i neverbálně - přímým fyzickým násilím, jež je směřované vůči okolí (osobám či majetku), popřípadě vůči sobě samému. Agresivní chování v adolescenci je třeba pečlivě posuzovat z hlediska jeho původu a zaměření. Zde je třeba zohlednit převažující faktory mezi biologickými příčinami (psychopatologické jevy, psychiatrické diagnózy apod.), a důsledky naučených vzorců chování (Fischer, Škoda 2014, s. 51; Večerka 2011, s. 11). Nárůst agresivních projevů v tomto vývojovém období úzce souvisí i se změnami hormonálního systému a emoční labilitou. Skutečnost, že agrese adolescenta je díky fyzickým změnám, jimiž prochází, efektivnější a její důsledky závažnější, z ní činí závažný společenský problém.³

Konkrétním důsledkem nepřiměřené agresivity zaměřené na neživé objekty je vandalismus a různé formy výtržnictví, při nichž dochází k poškozování majetku veřejného či soukromého, přičemž specifickou kategorií tvoří radikální fotbaloví fanoušci tzv. hooligans. Násilí zaměřené na živé bytosti u mladistvých může mít různé cíle a příčiny.

3 Zde je třeba poznamenat, že agresivní projevy chování se zřídka objevují v období adolescence jako zcela nový rys v chování jedince a takto náhlý projev změny osobnosti může indikovat počínající projevy psychické poruchy. (Fischer, Škoda 2014, s. 48). Agresivní chování je ve většině případů kontinuálně probíhající proces, jehož počátky jsou vysledovatelné již v předškolním věku (Thorová 2015, s. 2010).

Charakteristickým rysem je impulzivnost, nepromyšlenost činu a nedomyšlenost jeho důsledků, byť by se jednalo o plánovaný akt.⁴ Jako velice závažné lze hodnotit úmyslné týrání zvířat, které v tomto věku může být spoluindikátorem duševní poruchy a budoucího závažného kriminálního jednání (Vágnerová 2014, s. 720-721). V oblasti agrese směřované vůči osobám se u mladistvých jedná nejčastěji o provinění ublížení na zdraví, rvačka, loupež, znásilnění, vražda ale i provinění spáchána v kyberprostoru jako kyberšikana, navádění k sebevraždě apod.

V oblasti obecné kriminality se mladiství pachatelé nejčastěji dopouštějí *krádeží*. Zde se projevují různé druhy motivace, od uspokojování základních potřeb, které nelze jinak saturovat (krádeže jídla osobami žijícími na ulici), přes osobní obohacení za účelem dostat kulturnímu ideálu šířeného masmédií, až po získání společenského statutu ve skupině (srov. Matoušek 2011, s. 85). Z ostatních nejčastěji frekventovaných skutků lze zmínit porušování domovní svobody a řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění v souvislosti s neoprávněným užíváním cizí věci (Matoušek 2011, s. 145).

Jednotlivým prvkem v oblasti protispolečenského jednání adolescentů je výrazný příklon k páchaní deliktů ve vrstevnické nebo komunitní skupině⁵. Významnou roli sehrávají přítomnost omamných a psychotropních látek a sociální prostředí, v němž se mladiství delikventi pohybují. Specifické projevy jakými jsou vandalismus, výtržnictví, rvačky a provinění páchaná v kyberprostoru, úzce souvisí s podnětností prostředí primární i sekundární socializace a s úspěšností socializačního procesu v dětství i probíhajícím dospívání.

1.3 Instituce prevence a intervence ve vztahu k delikvenci mládeže

Jedním z významných formativních faktorů, ovlivňujících proces sekundární socializace, jsou instituce, s nimiž se adolescentní jedinec dostává do přímého kontaktu. Pozitivní či negativní zkušenost ve vnímání adolescenta působí velmi intenzivně a má tak dlouhodobý dopad na jeho schopnost sociální interakce v rámci jednání v podobném prostředí. Charakter institucí, s nimiž se mladistvý může dostat v tomto období do kontaktu

4 Typickým příkladem jsou případy loupeží, kde hlavním motivem pachatele nebylo obohacení, ale akt agrese s „využitím“ příležitosti k získání majetku druhé osoby.

5 Teoriemi o podílu vrstevnických skupin na delikventním jednání mládeže se zabývala celá řada studií již od 60. let 20. století. Výrazný vliv vrstevnické skupiny a subkultur zpochybňovala studie T. Hirshihho (1969), která zdůrazňovala podíl primární socializace v rodině pozitivní zkušenosti ve školním prostředí.

má v zásadě dvojí charakter- preventivní a represivní, kde některé instituce mohou stát na pomezí a plnit obě funkce.

Nejvýznamnější z v zásadě preventivních institucí je škola. Výzkumy prokázaly významnou provázanost mezi kvalitou navazovaných sociálních vztahů mezi vrstevníky a jejich budoucí schopností sociální adaptace (Thorová 2015, s. 199). Právě zde se v plném potenciálu projevuje přichylnost adolescentního jedince k vrstevnické skupině. Schopnost začlenění se do kolektivu a navázání hlubších přátelských vazeb je významným determinantem ovlivňujícím i dosažené edukační výsledky (Thorová 2015, s. 198). Současným trendem je znovu zaměření se na občanskou výchovu v nejširším slova smyslu, kde úkolem školy není pouhá primární edukace a příprava na povolání, ale výchova a edukace jedince k jeho plné integraci do společnosti, jenž má potenciál k jejímu přetváření v kontextu aktuálních společenských, geopolitických a ekologických změn (Matoušek, Matoušková 2011, s. 64-66).

Oblasti mimoškolních aktivit, popř. oblast volného času, jsou další významnou složkou sociální reality adolescentního jedince. Ve vztahu ke školnímu prostředí může působit souvztažně, ambivalentně či přímo opozičně. Mládež ohrožená společensky nežádoucími jevy, žijící v oblastech ohrožených sociálním vyloučením či přímo v sociálně vyloučených lokalitách, ze sociálně slabého či ekonomicky znevýhodněného prostředí, je rizikovou skupinou v oblasti trávení volného času, neboť právě u těchto jedinců se setkáváme s ambivalentním či opozičním vztahem k hodnotám a strukturám, jež jim předestírá školní prostředí. Zde je možné spatřovat přímou souvislost mezi sociálními dovednostmi této mládeže, které jsou vlivem vnějších⁶ i vnitřních⁷ determinantů slabší, a s jejichž nedostatečností, jsou žáci ve škole přímo či nepřímo konfrontováni⁸. Kompenzační vliv školního prostředí je pak do jisté míry diskutabilní a je závislý na mnoha dalších činitelích, jež mohou, ale nemusí být vždy přítomné (Luthar 2006 in Thorová 2015, s. 203). Zaštítění, či spíše ošetření oblasti mimoškolních aktivit a volného času se tak u rizikové mládeže⁹ posouvá do oblasti působení dalších subjektů – sociálních služeb, komunitních center

6 Např. nepodnětné domácí prostředí, nevyrovnaný výchovný styl, přítomnost sociálně patologických jevů v rodině apod.

7 Např. přítomnost poruch chování, specifických poruch učení či psychiatrických diagnóz, které jsou často u dětí ze sociálně slabého prostředí méně ošetřené pravidelnou péčí, ať již ze strany odborníků či kooperací rodiny.

8 Matoušek v této souvislosti hovoří o sociálním handicapu (srov. Matoušek 2011, s. 85)

9 Za rizikovou mládež Matoušek označuje skupiny mládeže, které jsou z hlediska biopsychosociálních a kulturních vlivů determinovány k nezdravému psychickému a sociálnímu vývoji, které společnost klasifikuje jako ohrožující (Matoušek a kol. 2013, s. 347).

a spolků. K nejzásadnějším v tomto směru patří terénní sociální práce,¹⁰ Kontaktní centra a Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, jimž byla věnována pozornost výše.

Na pomyslné hranici mezi prevencí a represí stojí instituce jako Odbor sociálně-právní ochrany dětí¹¹, Střediska výchovné péče a Probační a mediační služba ČR¹². Tyto instituce, jako státem zřízené orgány, jsou legislativně zakotveny v příslušných zákonech¹³, kde je i vymezena náplň jejich činnosti. Ta se pohybuje na škále od preventivního působení v oblasti odborného poradenství a podpůrné aktivizační činnosti, přes posudkovou činnost, jakožto orgánů účastných v trestních či občanskoprávních řízeních (týká se OSPOD a PMS ČR), až po přímou práci spjatou s výkonem opatření uložených soudem. Tyto instituce se aktivně podílejí jak na jejich výkonu, tak na koncepci prevence kriminality (a dalších nežádoucích společenských jevů), mimo jiné i tím, že by měly aktivně navazovat spolupráci se všemi dotčenými institucemi jak s oblasti školství, tak sociálních služeb, aby jejich spoluprací mohla vzniknout efektivně fungující nejen záchranná sociální síť (Srov. Krebs 2015, s. 184-185), ale komplexní systém podpory dítěte či mladistvého, který je těmto vlivům vystaven. Mezi výhradně restriktivní instituce zasahující do života mladistvého jsou Soud pro mládež, různé formy nařízené ochranné výchovy¹⁴ či věznice, kde je mladistvý pachatel ve výkonu trestu.¹⁵

10 K tématu Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork 2011.

11 Dále jen OSPOD.

12 Dále jen PMS.

13 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně- právní ochraně dětí, v platném znění, Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), v platném znění a §18 zákona č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v platném znění.

14 §2 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v platném znění, uvádí jako zařízení ochranné výchovy diagnostický ústav, dětský domov se školou a výchovný ústav.

15 Výkon trestu odnětí svobody se ukládá na základě trestního zákoníku a dle § 31 odst.4 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění, který konstatuje, že: „(...) *Nepodmíněně odnětí svobody se u mladistvých, kteří nepřekročili devatenáctý rok svého věku, vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé.*“ Mírnit negativní dopady na socializaci mladistvého, který se ocitl ve výkonu trestu odnětí svobody má za cíl i program Vězeňské služby pro zacházení s mladistvými vězni. Zdroj:https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/218_2003.pdf, vyhledáno dne 28.11.2019

1.3.1 Probační a mediační služba ČR a její role při realizaci zákonných opatření ukládaných mladistvým

Reflexe potřeby zvláštního přístupu k mladistvým pachatelům se odráží i v současné legislativě, která pohlíží na mladistvého jako na zcela specifický subjekt. Termín mladistvý¹⁶, se vztahuje k oblasti trestněprávní právní odpovědnosti dospívajícího jedince a je vymezen zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a změně některých zákonů, v platném znění,¹⁷ který v § 2 odst. 1 písm. c vymezuje, že je „(...) mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku; má se za to, že mladistvým je i ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku, ale u něhož není možné bez důvodné pochybnosti určit, že v době spáchání provinění překročil osmnáctý rok věku.“ Tento zákon stanovuje rovněž specifickou terminologii, a zohledňuje specifika této kategorie postihů trestné činnosti s ohledem na stále probíhající výchovný a socializační proces jedince. Trestný čin spáchaný mladistvým je terminologicky označen jako *provinění* (§ 6 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění), a nápravná opatření zahrnují *výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření* (§ 10 odst. 1 zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění), jak je dále rozveden v následující kapitole.

Mladistvý má během trestního řízení taxativně vymezená práva, jež musí být dodržována, a která jsou zaměřena na maximální ochranu jeho osobnosti. Ve všech fázích řízení musí být přítomen obhájce mladistvého, jeho zákonný zástupce, který musí být řádně poučen a pracovník Odboru sociálně-právní ochrany dětí. Pracovníci všech dotčených orgánů musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží (§ 3 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.). Všechny fáze řízení jsou neveřejné.

Zákon podtrhuje povinnost soudu zvláště pečlivě zkoumat okolnosti a příčiny provinění mladistvého. To je zohledňováno i v přístupu institucí, které jsou účastny procesu řešení delikvence mladistvých. Základní státní instituce, které se touto problematikou zabývají, jsou Odbor sociálně-právní ochrany dětí, Probační a mediační služba ČR a Soudy pro mládež. Všechny tyto instituce se zaměřují nejen na primární restrikcí nežádoucího

16 V této práci budeme pojem mladistvý užívat výhradně v souvislosti s jeho trestně-právní odpovědností.

V kontextu psychosociálních vztahů se budeme přidržovat označení adolescent.

17 Dále jen Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.

chování, ale i na posouzení příčin a nalezení a nastavení vhodných resocializačních prostředků. S ohledem na zaměření této bakalářské práce na skupinová setkání mládeže právě s uloženým probačním dohledem, věnujeme pozornost úloze PMS při práci s delikventní mládeží a pomíjíme roli OSOPDu a Soudů pro mládež.

Probační a mediační služba ČR, se podle zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), v platném znění,¹⁸ spolupodílí na řešení dopadů trestné činnosti jak ve vztahu k pachateli, tak k poškozenému a společnosti. Ve vztahu k mladistvým pachatelům se zaměřuje na zvláštní péči spojenou s trestním řízením a rovněž na koordinaci sociálně-terapeutických programů (§ 4 odst. 4 257/2000 Sb.). Při výkonu probace a mediace spolupracuje PMS s dalšími orgány a institucemi tak, aby byla umožněna komplexní spolupráce a využití všech zdrojů přirozeného sociálního prostředí, v němž se mladistvý obviněný či pachatel pohybuje (§ 5 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, v platném znění). Současný příkon k restorativní justici se se zvláštním zřetelem uplatňuje při ukládání alternativních trestů u mladistvých, kteří tak nejsou vylučováni ze svého přirozeného sociálního prostředí a je tak eliminován negativní dopad, který má na proces socializace trest spojený s odnětím osobní svobody (Fischer, Škoda 2014, s. 196.)

Z povahy opatření ukládaných mladistvým (výchovná opatření, ochranná opatření, trestní opatření), se Probační a mediační služba ČR podílí na realizaci především výchovných opatření (sem patří především dohled probačního úředníka, probační programy a realizace výchovných povinností), a trestních opatření, kde dohlíží na výkon alternativních trestů, především výkon obecně prospěšných prací, zprostředkování finančních náhrad nebo trest domácího vězení apod. (Večerka 2011, s. 29-30).

Probační dohled nad mladistvým definuje § 80 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění, který stanovuje povinnosti probačního úředníka pověřeného výkonem dohledu a postup při neplnění jeho podmínek. Probační úředník sestavuje spolu s mladistvým probační plán, který je individuální a zohledňuje širší kontext potřeb mladistvého, které podmiňují jeho úspěšnou sociální rehabilitaci. Probační dohled

18 Dále Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, v platném znění.

tak nespadá pouze do kategorie restriktivních opatření, ale svým zaměřením na poradenství a pomoc při řešení nepříznivých životních situací, je významnou součástí prevence recidivního jednání. Vyniká zde spojení oblasti trestního práva a sociální práce, které je pro Probační a mediační ČR charakteristické.

Probační programy realizuje Probační a mediační služba na základě § 17 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění, který charakterizuje probační program jako „(...) *program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti.*“

Smyslem uložení výchovných povinností, jejichž plnění Probační a mediační služba zajišťuje a kontroluje, je uvědomění si následků trestné činnosti a jejich náprava ve společenském kontextu (§ 18 zákona č. 2018/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění). Trestní opatření naproti tomu jsou již přímým postihem nezákonného jednání, který se zaznamenává do rejstříku trestů.

Delikventní jednání mládeže je multifaktoriální problém, který v mnoha ohledech odráží socio-kulturní a ekonomický stav společnosti. Podíl jaký při jeho vzniku a šíření nesou sociálně patologické jevy ve společnosti (hojně prezentované masovými médii), a jevy působící v oblasti genotypové a psychologické, je složité definovat. Je však nezbytné je reflektovat při hledání východisek pro efektivně zaměřenou prevenci a vhodně nastavenou intervenci a restrikci.

2 Skupinová sociálně - rehabilitační setkání v praxi sociální práce

Ve druhé kapitole teoretické části se budeme věnovat problematice sociální práce se skupinou. Uvedeme základní typologii skupinové práce, jak je definována v odborné literatuře, úlohu a kompetence vedoucích pracovníků vzhledem k zaměření skupiny a základní okruhy technik pro práci se skupinou. Zvláště se věnujeme problematice

skupinové práce s delikventní mládeží v kontextu jejího vývoje a specifík s ohledem na psychosociální vývojovou etapu adolescence, která je významným determinantem, jak v oblasti komunikace, tak v oblasti možných intervenčních postupů.

Práce se skupinou je specifickou formou sociální práce, jež klade nemalé nároky na realizaci, má-li být konána efektivně, profesionálně, s ohledem na přání a prospěch klienta resp. uživatele, majíc přitom na zřeteli i celospolečenský prospěch. Skupinová práce v sobě soustřeďuje prvky pedagogiky, streetworku a sociální terapie. Kromě odborných znalostí z těchto oblastí, klade rovněž i nároky na méně exaktní složku – a tou je jisté charisma pracovníka, který musí zvládat práci s dynamikou skupiny nejen teoreticky, ale musí být schopen ji aplikovat do přímé práce s uživateli v konkrétním místě, čase a za proměnlivých podmínek, jež působí periferně, mimo vlastní skupinu, avšak zákonitě se promítají do jejího vnitřního fungování na bázi interakce jednotlivců.

2.1 Práce se skupinou (delikventní) mládeže jako specifická oblast sociální práce

Sociální práce směřující k mládeži ohrožené společensky nežádoucími jevy, chudobou, sociálním vyloučením, marginalizované na základě původu, etnické příslušnosti či náboženského vyznání rodiny, má v Evropě dlouhou tradici sahající do první třetiny 19. století, kdy se v Itálii poprvé začíná cíleně pracovat s touto cílovou skupinou pod záštitou církevních institucí (Tarzia 2010, s. 138). Odsud se koncept preventivně orientované sociální práce s dětmi a mládeží rozšiřuje do zemí Latinské Ameriky i Spojených států amerických. Skutečnost, že právě ohrožená mládež s omezeným přístupem ke vzdělání a následně kvalifikovanému zaměstnání, odkázaná na pobyt na ulicích měst, je silně vystavena ohrožujícím vlivům kriminálního prostředí, neunikla pozornosti odborné veřejnosti i zainteresovaných laiků (Forejtová, Podaná 2016; Matoušek 2003).

V okamžiku, kdy je nutný zásah represivních složek a mládež se stává objektem zájmu orgánů činných v trestním řízení, dochází často k vyhrocení vztahů mezi jedincem a společností. Maladaptace jedince v této fázi psychického vývoje a socializace pak může být jednou z příčin recidivních sociálně patologických jevů (Fischer, Škoda 2017, s. 181). Tato skutečnost je v současné době již reflektována nejen na úrovni odborné diskuze, ale preventivní opatření, jejichž cílem je tomuto jevu předcházet, jsou postupně již aplikovány i do praxe. Výsledkem snahy o zmírnění dopadů represivních opatření na

socializační proces je preference různých forem alternativních postihů mladistvých, zvláště v případech méně závažných trestných činů.

S ohledem na neúplnou právní odpovědnost dětí a mládeže, jež je zohledňována v legislativě většiny zemí světa, a vzhledem k poznatkům v oboru vývojové psychologie je přirozené, že sociální práce s mládeží se významně orientuje především na programy a opatření preventivního charakteru, na otázky sekundární socializace a rozvoje osobních kompetencí a gramotnosti. Nevyhnutelně se ovšem setkává i s mládeží, která již má zkušenost s nápravnými opatřeními různého charakteru, ať již ve formě probačního dohledu, ústavní péče či s podmíněčně uloženým trestem.

Skupinová práce s rizikovou mládeží má svá specifika. Klade mimořádné nároky na vybudování a zajištění bezpečného prostoru, který nespočívá pouze v eliminaci potenciálně ohrožujících předmětů, ale především na vytvoření atmosféry přijetí, důvěry a sdílení (Yalom, Leszcz 2007). Vývojová etapa, kdy se z dítěte stává mladý člověk, je obdobím, kdy dochází k intenzivním změnám jak v oblasti fyziologie, tak v oblasti psychosociálního vývoje. Součinnost těchto změn a změn, jež se dotýkají i proměn sociálních rolí, z nichž vyplývá i rozšíření trestní odpovědnosti za vlastní jednání, charakteristickým způsobem formuje a ovlivňuje celé toto vývojové stádium v životě člověka. Sociální hry jsou pak jedním z nástrojů, který může pomoci tuto atmosféru budovat, neboť jejich jasně vymezená pravidla a struktura poskytují pocit jistoty a bezpečí (Mašát 2012, s. 10). Jsou jednou z nejužívanějších technik v oblasti skupinové práce s mládeží, protože reflektují přirozené způsoby učení. Zde je třeba blíže specifikovat vývojovou etapu adolescence, neboť právě specifika tohoto vývojového období je třeba mít na zřeteli při tvorbě adekvátního programu a způsobu jakým je skupinová práce řízena.

2.1.1 Adolescence

Vývojové období adolescence je zlomovým mezníkem v oblasti formování komplexní osobnosti jedince, na němž participuje celá řada vnějších i vnitřních faktorů. Z hlediska společnosti se může jednat o poměrně konfliktní období, kde se vzájemně ovlivňující se struktury makro a mikrosystému redefinují a vytvářejí tak zcela nové normativy vzájemného soužití (Wedlichová 2008, s. 30).

Z hlediska vývojové psychologie se jedná o poměrně krátké,¹⁹ avšak pro formování osobnosti a vytváření sociálních vazeb jedno z nejzásadnějších období lidského života. Právě v tomto období, jež je provázáno zásadními změnami fyziologickými, sociálními, emočními a kognitivními (Thorová 2015, s. 414), je jedinec vystaven celé řadě nových otázek a problémů v široké škále od existenciálních až po ekonomické.

Z fyziologického hlediska se v tomto období začínají projevovat a plně rozvíjet změny hormonálního systému, pohlavní zralost, u chlapců dochází k nárůstu fyzické zdatnosti, jež může v některých případech být ovlivněna růstovým spurtem. Dochází rovněž k hlasové mutaci a dokončení spermatogeneze (Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 73). Vousy u chlapců se začínají objevovat mezi 15-17 rokem. U dívek v tomto období, kolem dvanáctého roku života, se dostavuje první menstruace a z fyziologického hlediska se tak stávají pohlavně zralými. Kolem patnáctého roku života, se obvykle zastavuje růst a je dokončen vývoj sekundárních pohlavních znaků (Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 78).

V oblasti sociálních vztahů dochází k postupnému odklonu od úzkého společenského prostředí nukleární rodiny a pozornost jedince je decentralizována a směřována spíše do oblasti vztahů s vrstevníky v rámci heterogenních skupin (Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 82; Wedlichová 2008, s. 21). Rozvoj těchto vztahů mimo rodinu, je determinován širokou řadou faktorů, které úspěšnost socializace jedince v tomto období ovlivňují. Emancipace individua v období adolescence se projevuje rovněž kritickým vnímáním vztahů v rodině i ve společnosti, a jedinec se do určité míry vymezuje vůči vlivům a skutečnostem, které vnímá jako negativní. Prostorem, kde může realizovat své představy o společenském fungování, je právě prostředí jím zvolených sociálních skupin, s nimiž se ztotožňuje. Proto právě v tomto období často dochází k příklonu k různým formám subkultury či exkluzivním spolkům. Forma, jakou tato touha po individualizaci a emancipaci jedince nabere, je do značné míry závislá na dosavadní socializační zkušenosti. U jedinců, u nichž primární socializace neprobíhala harmonicky a vztahy v rodině jsou nějakým způsobem narušeny, mohou vrstevnické skupiny do jisté míry suplovat úlohu rodiny (Wedlichová,

19 Samotné vymezení období adolescence je v literatuře různé. Setkáváme se s vymezením, jež rozděluje periodizaci vývojových etap na dětství – adolescenci (dospívání) – dospělost, (Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 69 a násl.), či periodizaci kladoucí období adolescence za období pubescence, kterou pak klade přibližně do věku 15-21 let (Wedlichová 2008, s. 19). Současná literatura zohledňuje sociokulturní změny působící na jedince a charakterizuje období adolescence, jako období pozdního dětství a to mezi 12-19 rok života (Thorová 2015, s. 414), tohoto vymezení se přidržujeme i v této práci.

Heřmanová 2008, s. 82). Je zde však reálné riziko příklonu k negativním vzorům uvnitř těchto skupin v důsledku nekritického přijímání jejich vzoru ve snaze o vymezení se vůči problémové či dysfunkční rodině.²⁰ Dostatečné zázemí a jistota vztahů v rodině naopak usnadňuje socializaci v širším společenském kontextu (Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 81). Míra harmonizace vztahů k okolí je odrazem i vztahu sebezpřijetí jedince v kontextu vlastní identity a to jak na úrovni sexuální, kognitivní, tak i společenské. R. Josselsonová (in Thorová 2015, s. 420), v tomto kontextu hovoří o procesu individuace. Tu rozděluje na čtyři fáze:

- *Fáze diferenciac*e (12-13 let), vyznačující se potřebou definování rozdílů a odlišností od rodičů a jiných dospělých autorit, avšak i vůči vrstevníkům. Toto období je provázeno obecně zvýšenou negací.
- *Fáze získávání zkušeností a experimentování* (14-15 let), během níž se dospívající jedinec snaží vlastní zkušeností stanovit určující skutečnosti, pro stanovení a dosažení vlastních cílů, je přesvědčeno správnosti a oprávněnosti svých zájmů, které prosazuje často radikálně se známkami bezohlednosti či násilnictví (srov. Wedlichová, Heřmanová 2008, s. 80).
- *Fáze sblížení s přáteli* (16-17 let), v této fázi dochází k určité stabilizaci vztahů s rodinou i přáteli. Přátelské vazby se prohlubují a do popředí se dostávají i první erotické vztahy. Projevuje se silný pocit loajality vůči existujícím vztahům.
- *Fáze konsolidace vztahů k sobě* (18 let – konec dospívání), jedinec si v této fázi uvědomuje vlastní jedinečnost a svůj vztah k širšímu i bližšímu společenskému prostředí a utváří se i vize budoucnosti (rozhodování o studiu či nástup do prvního zaměstnání apod.).

Tyto etapy vývoje přijetí vlastní identity, jež se zrcadlí i do vztahů v širším společenském kontextu, jsou ovšem značně individualizovány a projevují se v nich jedinečné socializační zkušenosti každého jedince.

Emoční labilita jedince spojovaná neoddelitelně s obdobím adolescence prostupuje všechny dosud zmíněné kategorie, včetně oblasti kognitivní, jíž budu ještě věnovat pozornost. Je kladena do souvislosti s vývojem těch mozkových oblastí, jež přímo ovlivňují

20 Nejrizikovější období pro příklon ke kriminálnímu chování pod vlivem vrstevnické skupiny je právě kolem 15. roku života (Thorová 2015, s. 198).

motivaci a prožitky (Thorová 2015, s. 430). Zintenzivnění prožívání jak dosud běžných situací, tak specifických generačních konfliktů, může vést u některých jedinců k intenzivním pocitům nepochopení, sociální izolaci, depresi či rozvoji psychóz. Modifikují se projevy vrozených poruch, jako jsou poruchy autistického spektra, poruchy pozornosti bez hyperaktivity, poruchy pozornosti s hyperaktivitou apod., může se plně projevit schizofrenie, afektivní poruchy chování či rozvinout poruchy příjmu potravy (Thorová 2015, s. 430). Emoční nestabilita a intenzivní prožívání zvláště negativních emocí může vést k obecně maladaptivnímu chování projevujícím se sebepoškozováním, experimentováním s návykovými látkami až k suicidiálním pokusům. Právě adolescenti patří z hlediska demografických faktorů k rizikové části populace (Fischer, Škoda 2014, s. 60).²¹ Specifickou kategorií emočního dospívání je navazování prvních erotických vztahů, které zpočátku období 12-14 let, nabývají spíše statutární podoby, v pozdějším věku 15-19, se konkretizují až do plnohodnotného sexuálního života. Případná traumatizace v této oblasti v tomto období, může mít dlouhodobé následky a to nejen v oblasti vztahů, ale i v oblasti vlastní identity, která je v tomto období s genderovou vyhraněností silně spjata (Thorová 2015, s. 429).

Z aspektu kognitivního vývoje jedince dochází k rozvoji logického uvažování a kritického myšlení, avšak je stále výrazně polarizované, především v oblasti přijímání skutečností, které jsou v rozporu s idealismem tohoto období. To může vést k příklonu k radikálním hnutím, subkulturám či specifickým formám delikvence, jako je například vandalismus. Ne zcela dovyvinutý čelní mozkový lalok a nedostatek sociální zkušenosti, mohou být determinanty kognitivních omylů (Thorová 2015, s. 428). Skutečnost, že si dospívající uvědomuje širokou škálu možností výběru a interpretací faktů, může, spolu s nabýváním autonomie a svobody v rozhodování, vést k frustraci a nejistotě, které mohou být opět spouštěči patologického jednání.

Z výchovného hlediska v období adolescence, je třeba reflektovat všechny oblasti, v nichž dochází ke změnám a rozvoji schopností a osobních charakterových rysů. Výrazně se v tomto období formuje okruh morálních zásad a veškeré maladaptace se přenášejí do

21 Sebevražda je druhou nejčastější příčinou úmrtí ve věkové kategorii 15-24 let, přičemž jako určující faktory jsou nejčastěji uváděny konflikty v rodině, v partnerských vztazích či v konfliktech ve školním prostředí. Výraznou úlohu rovněž hraje zkušenost těchto jedinců se sebevraždou u blízkých přátel či příbuzných (Fisher, Škoda 2014, s. 73). V České Republice spáchá sebevraždu ve věkovém období 15-19 let cca 40 jedinců (Thorová 2015, s. 493).

jednání v následujících vývojových obdobích (Thorová 2015, s. 429; Wedlichová 2008, s. 27).

Komunikační strategie adolescentů vychází výrazně z egocentrického zaměření a preference rychlého uspokojování potřeb, a to nejen materiálních, ale i sebeprezentačních. U sociálně zdatných jedinců, dochází k diferenciaci komunikačních strategií s ohledem na komunikačního partnera. U jedinců se sníženými sociálními dovednostmi, ať již z důvodu slabého sociálního prostředí, vrozené vývojové vady, posttraumatické stresové poruchy (např. u dětí se syndromem CAN), či dalších sociálně-biologických činitelů, je schopnost adekvátní komunikace oslabená. Překážky v komunikaci zapříčiněné biologickými či sociálními faktory jsou v adolescenci silně vnímány a snaha o jejich kompenzaci může být opět zdrojem frustrace a maladaptace.²²

2.2 Sociální práce se skupinou mládeže – typologie, techniky a kompetence pracovníků

Jak jsme již výše uvedli, je sounáležitost a vědomí přijetí ostatními, významnou lidskou potřebou, jež se projevuje zejména v adolescenci, kdy se buduje vědomí vlastní identity právě na pozadí sociální interakce. Právě proto je skupinová práce vhodným nástrojem pro práci s adolescenty, neboť respektuje tuto potřebu v rámci přirozeného prostředí, v němž se pohybují. Může se jednat o práci s přirozeně existující skupinou, kde se sdílená zkušenost stává nástrojem změny norem této skupiny (Řehouňková 2006 in Klíma 2011, s. 61), nebo je skupina sekundárně vytvořena za konkrétním účelem, kde se sociální zkušenost jednotlivce konfrontuje v rámci interakce, a skupina jako taková se stává nástrojem požadovaných změn u jednotlivců. Oba tyto přístupy, lze v praxi plnohodnotně využít, přičemž je třeba respektovat, že každý z nich vyžaduje odlišný postup ze strany pracovníka a jiné komunikační strategie.

Skupinová práce je multidisciplinární přístup, který se osvědčuje v praxi mnoha disciplín v oblasti pomáhajících profesí, od psychologie a psychiatrie, přes sociální práci až po penitenciární péči. Zkušenost jedince, která se během skupinové práce konfrontuje se zkušeností dalších osob, je tak výrazně posílena (anebo oslabena), na úrovni sociálního učení a jádrová přesvědčení²³ a zažitá vzorce chování se postupem času stávají tvárnější pro

22 Nedostatečnost schopnosti vyjadřování na základě omezené slovní zásoby, může být jedincem *maskována* hojným užíváním vulgarismů, které může být společností interpretováno jako deviantní od sociokulturních regulativů.

23 S termínem pracuje především Kognitivně-behaviorální terapie (Becková 2018).

pozitivní změnu (Becková 2018, s. 14). Cíleně se zde rozvíjí a posiluje lidská potřeba sounáležitosti a přijetí, která slouží jako nástroj pro sociální či psychickou rehabilitaci (Havránková 2003 in Matoušek a kol. 2003).

Pro účely analýzy a výzkumu chování členů různých typů skupin byla v literatuře vytvořena celá řada různých způsobů, jak skupiny členit z hlediska velikosti a struktury, vztahů mezi členy, potřeby a účelů vzniku skupiny, podle doby existence vztahů ve skupině nebo dle vnímání jedince vlastního *JÁ* ve vztahu ke skupině a jejímu okolí (Mašát 2012, s. 13-14). Havránková (Havránková 2003 in Matoušek a kol. 2003), se ve své typologii zaměřuje spíše na primární zacílení sociální práce, která definuje skupinu z hlediska účelu jejího vzniku a metodologie práce s ní. Rozlišuje *homogenní* skupiny, ve kterých jsou shromážděni členové s jednotnou diagnózou či postižení toutéž sociální událostí, *úkolově zaměřené* na řešení konkrétního problému či situace, *psychoterapeutické* skupiny vyznačující se primárním zaměřením na terapii psychologické složky osobnosti za užití různých psychoterapeutických přístupů a metod, *svépomocné* skupiny, charakteristické orientací na aktuální potřeby členů či komunity, *Encounterové a pseudo-encouterové* skupiny vycházející z humanistických přístupů 2. pol. 20. stol., zaměřené na interakci a získání sociální zkušenosti a *sociálně podpůrné a aktivizační* skupiny, sledující společensky žádoucí cíle. Nedělníková (Nedělníková 2013 in Matoušek a kol. 2013, s. 291), pak odkazuje na členění dle Toselanda a Rivase, rozlišují skupiny podle úlohy sociálního pracovníka, který v různých typech skupin plní odlišné funkce od facilitátora v *podpůrné* skupině, přes koordinátora *socializační* skupiny, pedagoga ve *vzdělávací* skupině, experta *terapeutické* skupiny až po modelový vzor příslušné role ve skupině *zaměřené na růst*.

Významný podíl na definici skupiny, jejím zaměření a možnostech práce s ní, mají kompetence, vzdělání a v neposlední řadě i profesní zaměření vedoucího pracovníka. Rozsáhlá polemika o oblastech vzdělání nutných pro řízení skupinové práce a kompetentnosti sociálních pracovníků pro vedení sociálně terapeutických skupin, odráží vlastní emancipaci oboru Sociální práce, jako plnohodnotného vědeckého oboru (Mašát 2012, s. 18). Zde je třeba konstatovat, že ne každá práce se skupinou má kvalitativní rozměr terapie, a ani terapeuticky zaměřená práce se skupinou nemusí být orientovaná na psyché jedince. Příkladem mohou být právě ony svépomocné, úkolově orientované či sociálně podpůrné a aktivizační skupiny, kde psychoterapeutický výcvik vedoucího pracovníka je přínosem, nikoliv však nutnou podmínkou pro jejich realizaci (Mašát 2012,

s. 18). Hovoříme-li zde o sociální práci se skupinou, jako nástroji sociální terapie²⁴, máme na mysli právě zaměření týkající se podpory rozvoje kompetencí v oblasti sociální interakce, sociální rehabilitace a komunikace bez aspirace na zkoumání a terapii psychologických determinantů, což je v plné kompetenci kvalifikovaného sociálního pracovníka (Zakouřilová 2013 in Matoušek a kol. 2013, s. 264).

Stejně jako vlastní členění skupinové práce, je i dělení technik a postupů u různých autorů různé a odráží mnohočetnou zkušenost odborné veřejnosti v pomáhajících profesích.²⁵ Na obecné úrovni se sociální práce se skupinou zaměřuje na sociální aktivizaci a sociální terapii. Aktivizace spočívá v nácviku a osvojování sociálních dovedností od komunikace, přes řešení běžných životních situací až po zvládnutí krizí a konfliktů. Sociální terapie se zaměřuje na znovuzískání či nabytí sociálních dovedností, které byly z důvodů maladaptace či sociální události oslabeny. V rámci skupiny je třeba pracovat s její přirozenou dynamikou a být si vědom vnitřních procesů, k nimž dochází díky skupinové interakci (Yalom, Leszcz 2007). Volba konkrétních postupů je závislá na typu skupiny a cíli, za kterým byla vytvořena. Obecně se při práci se skupinou využívají sociální hry a postupy zážitkové pedagogiky, a to právě pro možnost sdíleného prožívání, které umocňuje sociální učení. Základním principem zážitkové pedagogiky je učení na základě prožitku, který je v průběhu i zpětně reflektován a diskutován. Právě ukotvení prožitku následnou diskuzí a reflexí umožňuje jeho přenositelnost do běžných sociálních interakcí (Jirásek 2004 in Mašát 2012, s. 155). Tohoto postupu lze využít právě v práci s rizikovou a delikventní mládeží, kdy je žádoucí posilovat schopnost zpětné reflexe a sebereflexe, což diskuze a ukotvení zkušenosti umožňuje.

Primárně se aktivity pro práci se skupinou dají rozdělit na *dramatické*, kde se využívá hraní rolí, dramatizace určitých situací, uplatnění různých úhlů pohledu apod., *konstruktivní*, které se dají rozdělit na úkolové a akční, kdy je smyslem spoluprací dosáhnout konkrétního cíle (vytvoření určitého např. výtvarného či technického projektu nebo sportovního výsledku) a *námětové či diskuzní*, jejichž cílem je rozvíjení schopnosti komunikace, sebereflexe, kritického myšlení, empatie apod., přičemž diskuze je obvykle

24 Sociální terapie se zaměřuje mimo jiné na oblasti prevence popř. reintegrace u osob ohrožených sociálním vyloučením, rozvoje a udržení osobních kompetencí v oblastech zajišťování sebeobsluhy a uplatňování oprávněných zájmů, aktivit spojených s ranou péčí, krizové intervence a problematikou zaměřenou na začlenění a udržení se na trhu práce – zejména u ohrožených skupin (Srov. Vyhláška č. 505/2006 Sb. 1.část).

25 Vzhledem k rozsahu práce nelze podrobně rozebírat jednotlivé techniky. K tématu např. Mašát 2012; edice Zlatý fond her. Letní škola Lipnice I-IV. 2008-2013 apod.

směřována k určitému tématu a *interakční*, které rozvíjejí mezilidské vztahy a důvěru. Zásadní úlohou vedoucího pracovníka je vhodná volba techniky pro konkrétní skupinu, případně její modifikace. Zvláště u skupin mládeže je třeba citlivého přístupu a zohlednění individuálních kompetencí každého jednotlivce, stejně jako posouzení míry soudržnosti celé skupiny, aby se předešlo negativnímu vymezení se vůči dané aktivitě, narušení důvěry a vzniku potencionálních konfliktů (srov. Yalom, Leszcz 2007).

2.3 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – východiska a specifika práce s ohroženou mládeží

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou součástí sítě sociálních služeb, zacílených na prevenci nežádoucích společenských jevů a sociálního vyloučení. Základní vymezení jejich poslání a služeb je definováno Zákonem č. 108/2006 Sb. O sociálních službách a prováděcí vyhláškou k tomuto zákonu.²⁶

Dlouhá historie orientace sociální práce na ohroženou a rizikovou mládež odráží význam tohoto fenoménu pro moderní a postmoderní společnost²⁷. Proměnlivé společenské prostředí, které vytváří stále nové a specifické podmínky, jež lze chápat jako determinanty, spolupodílející se na vzniku sociálně patologických jevů, vytváří stále nové požadavky na aktualizaci forem a metod sociální práce s ohroženou mládeží. Ačkoliv lze i nadále sledovat jisté charakteristické podmínky, které jsou stálými signifikantními ukazateli v oblasti potencionálního vzniku sociálně patologických jevů ve vztahu k ohrožené a rizikové mládeži,²⁸ došlo v posledních dvou desetiletích k významnému vývoji a posunu v této oblasti. Prudký rozvoj komunikačních technologií, masových a sociálních médií vytvořil zcela nový prostor pro interakci, ale měl i dopad na strukturu a dynamiku komunikace a to především mezi mládeží, která přirozeně inklinuje k progresivním společenským a technologickým trendům. Tato realita se odráží i ve vývoji přístupů k sociální práci v rámci Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Ve druhé polovině devadesátých let, kdy se tato služba v České republice začíná rozšiřovat, reaguje primárně na potřeby

26 Vyhláška č. 505/2006 Sb.

27 Kořeny terénní i ambulantní sociální práce s ohroženou mládeží lze spatřovat v aktivitách Jana Bosca v italském Turíně, který zde ve 40. letech 19 století založil oratoř, která byla nejen duchovním centrem, ale práce s mládeží se zde zaměřovala i na vzdělávání, výchovu, pracovní uplatnění a volnočasové aktivity této mládeže – byť genderově omezené na chlapce. K tématu Tarzia(ed.) a kol. 2010.

28 Nedostatečné vzdělání rodičů a slabý apel na vzdělávání dítěte, chudoba, strukturální nezaměstnanost, etnická či náboženská marginalizace a neúplnost rodiny z důvodů rozvodu či úmrtí (srov. Krebs 2015, s. 121.-123.)

vytváření bezpečného prostoru pro mládež zejména ve větších městských aglomeracích, která se po zániku organizovaných společenských aktivit, stává ohroženou ze strany nepříznivých společenských jevů spjatých především s kulturně-ekonomickou změnou a výrazným rozšířením dostupnosti omamných a psychotropních látek. Rovněž se stává účinným nástrojem pro práci se subkulturními komunitami (Srov. Kappl 2013 in Matoušek a kol 2013, s. 411). Přelom tisíciletí se v oblasti sociální práce v Nízkoprahových zařízeních stává významným především tím, že se tyto služby rozšiřují i do menších sídel a zde se přirozeně přizpůsobují potřebám komunity, která je provázanější a nezřídka vstupují i do lokalit sociálně vyloučených (Specht 2007 in Klíma a kol. 2011, s. 25). Tento přirozený příklon, přibližující práci Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež komunitní práci oslabil (a v některých případech přímo vyloučil), právě zákon o sociálních službách, který vešel v platnost v roce 2006, a který soustřeďuje pozornost na případovou a individuální práci s uživatelem, což je ještě umocněno definováním standardů kvality sociálních služeb, jak jsou popsány ve vyhlášce 505/2006 Sb. (Srov. Kappl 2013 in Matoušek a kol 2013, s. 412). Aktuální diskuze v oblasti sociální práce²⁹ v Nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež se dotýká právě problematiky související s celospolečenskými změnami, které vytvářejí nové oblasti nepříznivých sociálních situací. K těm patří především sociální izolace (srov. Klíma, Jedlička 2011 in Klíma a kol. 2011, s. 16), citová deprivace, nízké komunikační a sociální dovednosti v běžné společenské interakci (a to nejen u dětí a mládeže ze sociálně slabých rodin, kde byly tyto jevy dříve spíše pozorovatelné), a v neposlední řadě i narůstající podíl bezdomovectví mladých do 26. let, kteří v rámci služeb poskytujících sociální azyly nenalézají adekvátní komplexní podporu odpovídající jejich psychické vyspělosti v rámci vývojové etapy.

Primární zásady sociální práce v rámci Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež lze však i navzdory všem těmto proměnám stále definovat jako otevřenost,³⁰ pochopení aktuálních potřeb jedince ve vztahu k jeho stupni biopsychosociálního vývoje,

29 S tím související problematikou je i financování sociálních služeb-především v oblasti prevence - které je závislé na politické vůli poplatné veřejnému mínění, přičemž široká veřejnost není dostatečně informována o problematice ani náplni práce sociálních služeb v této oblasti a nastavení projektů a jejich financování se tak často míjí se skutečnou potřebou dané komunity, čímž je efektivnost služby významně omezena, což se opět zpětně promítne do jejího financování ze strany obce či Kraje(srov. Klíma, Jedlička 2011 in Klíma 2011, s. 20.).

30 Otevřenost značí minimální vymezení podmínek pro čerpání služby pro osoby v rámci cílové skupiny 6-26 let včetně přizpůsobení prostoru a otevírací doby (Srov. Kappl 2013 in Matoušek a kol. 2013, s. 412).

dobrovolnost, umožňující efektivní spolupráci, subjek-subjektový přístup a bezpečný prostor s možností anonymity a vlastního vyjádření.

Současná praxe skupinové práce v NZDM je výrazně orientovaná na preventivní aktivity a posilování sociálních kompetencí uživatelů, přičemž je upřednostňována práce s přirozeně vzniklou skupinou. Někteří poskytovatelé nízkoprahových služeb se přímo orientují na konkrétní komunity mládeže, s nimiž pak cíleně pracují (srov. Herzog 2011 in Klíma 2011, s. 178) a jejich práce je tak cílena na konkrétní problematiku např. gramotnost, záškoláctví apod. Nejčastěji volenými technikami práce se skupinou mládeže 15-18 let jsou v rámci NZDM, akční techniky zaměřené na sportovní či umělecký výkon dále pak prezentace a řízená diskuze. Konstruktivní techniky (úkolové) se uplatňují především v práci s mladšími uživateli ve věku cca do 12. let. Praxe, kdy je v rámci NZDM skupina tvořena cíleně, je stále spíše výjimečná, ale přesto není zcela neznámá.

Sociální práce se skupinou rizikové či delikventní mládeže vyžaduje jak specifické přístupy odpovídající biopsychosociálnímu vývoji jedince, tak přístupy respektující skupinovou dynamiku a procesy utvářející vnitřní vztahy ve skupině, zvláště nejedná-li se o přirozeně vzniklou skupinu. Nástroje pro práci se takovou skupinou je třeba pečlivě volit nejen s ohledem na zaměření skupiny a její účel, ale i dle schopností a kompetencí pracovníka. Vzhledem k tomu, že skupinové jednání je výrazným charakteristickým rysem vývojové etapy adolescence, může být využití skupinové sociální terapie jedním z významných nástrojů jak prevence nežádoucího jednání, tak sociální rehabilitace. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež se tak mohou stát příhodným prostředím jak pro realizaci preventivních, tak i sociálně terapeutických a rehabilitačních programů. Díky bezpečnému prostoru, subjekt-subjektovému přístupu a principu dobrovolnosti, jsou jistou alternativou k oficiálním institucím, které nesou i restriktivní pravomoci.

3 Průzkumný problém a cíl průzkumu

Průzkumným problémem, jímž se v naší bakalářské práci zabýváme je otázka, je-li Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež prostředím, v němž lze realizovat skupinový výchovný program PMS pro mladistvé a jak se specifika NZDM projeví ve vlastní realizaci, neboť tato praxe není v současné době plošně rozšířená.

V teoretické části této práce jsme nastínili problematiku příčin a forem problémového chování, delikvence a kriminality mládeže. Reflektovali jsme vliv institucí, s nimiž se riziková a delikventní mládež v tomto období setkává, především Probační a mediační služby³¹, jako instituce stojící na pomezí prevence restrikce. Ve druhé kapitole jsme se zaměřili na prezentaci sociální práce se skupinou, jako vhodného sociálně-rehabilitačního nástroje pro práci s (nejen) delikventní mládeží. Nastínili jsme základní rámec typologie skupinové práce, kompetence pracovníků a základní techniky, jichž lze v práci se skupinou mládeže využívat. V závěru jsme se věnovali charakteristice sociální práce v Nízkoprahových zařízeních pro děti mládež,³² které se jako specifická sociální služba, skupinové práci s rizikovou, ohroženou a delikventní mládeží věnují.

V empirické části bakalářské práce se zaměříme na deskripci konkrétní realizace cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání mládeže s nařízeným probačním dohledem, který probíhá v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Tato setkání skupiny delikventní mládeže v rámci probačního programu, mají charakter sociálně aktivizační skupiny (srov. Nedělníková 2013 in Matoušek 2013, s. 291), která se během šesti setkání v délce trvání jedné a půl hodiny, věnuje problematice spáchaného deliktu a jeho důsledkům, rozvíjení empatie a porozumění sama sobě i druhým, odhalování a stabilizování hodnotového systému, motivaci pro nedelikventní jednání a osobním tématům, která mají vliv na život účastníka.

Cílem našeho průzkumu je deskripce průběhu realizace řízeného skupinového setkání, jako efektivního nástroje sociálně-rehabilitační práce s delikventní mládeží, a to z hlediska jejich vnitřní i vnější organizace a způsobu jakým probíhá vnitřní komunikace

31 Dále PMS.

32 Dále NZDM.

skupiny za současného působení vnější režie ze strany vedoucích pracovníků. Nezaměřujeme se na posouzení konečné efektivity³³ ve smyslu omezení recidivy

delikventního jednání, ale zaměřujeme se na samotné provedení tohoto typu probačního programu a specifikování postupů a přístupů, které se pro realizaci sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání v NZDM jeví, jako efektivní a na analýzu komunikace skupiny uvnitř i směrem k pracovníkům během celého cyklu těchto setkání, která je pro sociální práci se skupinou determinující.

K naplnění tohoto poměrně širokého cíle budeme postupovat stanovením dílčích cílů, které jsou:

1. Rozbor struktury a režie skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na:

- Rozbor tematického zaměření jednotlivých setkání, časového harmonogramu jejich průběhu a poměru času věnovanému jednotlivým tematickým celkům v rámci cyklu.
- Rozbor režie vnějších podmínek realizace, role pracovníků a vnitřních pravidel skupinových setkání pro zajištění bezpečného prostoru.

2. Popis vztahu mezi zásadami nízkoprahovosti a komunikací ve skupině v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na:

- Využívání principu anonymity v průběhu skupinového setkání.
- Aplikaci subjekt-subjektového přístupu pracovníků k participantům.
- Bezpečný prostor, jako prostor ke sdílení ve skupině a sebevyjádření.

33 Výslednou efektivitu programu na základě statistických údajů nelze momentálně hodnotit a to nejen pro nedostatek vstupních dat (program funguje příliš krátce), ale i pro relevantnost takovýchto údajů k posouzení celkové efektivity. K problematice se vyjadřuje Matoušek (2003, s. 287-292) i Rozum a kol. (2011).

4 Metodologie průzkumu

4.1 Průzkumné otázky

Pro základní rámec průzkumu jsme definovali tři průzkumné otázky:

1. Jaké přístupy k režii skupinového setkání delikventní mládeže ve věku 15-18 let v rámci NZDM, jsou participanty hodnoceny jako efektivní?
2. Jak participanti vnímají strukturu a tematický rámec cyklus skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání?
3. Jaké komunikační prostředky užívá delikventní mládež ve věku 15-18 let v rámci řízeného skupinového setkání?

Tyto otázky zohledňují roli vedoucího pracovníka (pracovníků), specifika prostředí NZDM a dynamiku skupiny mladistvých jako určující determinanty průběhu a podstaty těchto sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání.

Efektivní režii zde rozumíme otázku komplexního přístupu k realizaci skupinových setkání, nejen efektivitu jednotlivých technik pro práci se skupinou, ale i nastavení vnějších a organizačních podmínek, které mohou ovlivnit celkový průběh skupinového setkání. Komunikačními prostředky mládeže v rámci skupinového setkání míníme celé významové spektrum tohoto termínu, kdy se zaměřujeme na specifika verbálního projevu i nonverbální složku komunikace jako na indikátor vnitřní dynamiky skupiny.

4.2 Design průzkumu

S ohledem na zaměření průzkumu, který se soustřeďuje na kontext vnějších a vnitřních podmínek, v nichž jsou sociálně-rehabilitační a interakční setkání realizována, komunikaci a její souvztažnost s těmito podmínkami, jsme zvolili kvantitativní typ průzkumu s kvalitativními prvky, které se uplatňují zejména při práci se získanými daty. To nám umožňuje sledování a detailní popis v kontextu vnějších i vnitřních procesů, interpretaci jednání participantů a porozumění mechanismům jejich vzniku (srov. Creswell 1998 in Hendl 2008, s. 48).

Kvantitativní výzkum je principiálně založen na deduktivním přístupu a vyznačuje se „(...) měřitelností zkoumaných oblastí pomocí vhodných indikátorů“ (Baum, Gojová 2014,

s. 22). Zaměřuje se na behaviorální oblast, kdy strukturovanými metodami zkoumá vztahy podnět – reakce (Baum, Gojová 2014, s. 22), je tedy metodou empirickou, opírající svá paradigmatata o pozitivistickou resp. novopozitivistickou filozofii (srov. Chrástka 2016, s. 11).

Kvalitativní výzkum se oproti tomu zaměřuje na komplexní proces porozumění, který metodami hloubkových analýz (textů, rozhovorů, lingvistiky, terénních poznámek atd.) a intenzivním terénním výzkumem, vytváří holistický obraz zkoumaného fenoménu (srov. Creswell 1998 in Hendl 2008, s. 48), přičemž postupuje induktivně na základě především fenomenologických, hermeneutických, konstruktivistických a interpretativních přístupů (Hendl 2008, 63 a násl.).

Jako klíčovou techniku sběru dat jsme s ohledem na cíl a prostředí průzkumu zvolili otevřené, zúčastněné, strukturované pozorování (Baum, Gojová 2014, s. 90), kdy byl účastník (pracovník NZDM, podílející se spolu s kolegou na vedení skupinového sociálně-rehabilitačního a interakčního setkání), současně pozorovatelem.

Tento způsob pozorování nám, jak uvádí Hendl (srov. Hendl 2008, s. 193), umožňuje uchopit a analyzovat projevy chování, které vyplývají z vnitřní dynamiky skupiny a jsou podmíněny interakcí mezi jednotlivci v konkrétním prostředí a situaci. Zaměřovali jsme se jak na verbální projev participantů, tak na jeho nonverbální složku a kontext v jakém se tyto prvky komunikace projevovaly ve vztahu k dynamice skupiny a interakci mezi jednotlivci. Tím se naše pozorování stalo strukturovaným v obdobných kategoriích, které uvádí Robson (Robson 1993 in Hendl 2008, s. 203).

Záznam z pozorování byl proveden ještě téhož dne, bezprostředně po ukončení setkání, kdy jsme postupovali ve shodě s doporučením, které uvádí Hendl (2008, s. 98), když upozorňuje na otázku interference účastníka v roli pozorovatele. Zde doporučuje vytvářet záznam pozorování do 24 hodin po akci v terénu, nejpozději do dalšího vstupu do terénu. V samotném průběhu pozorování tak byly pořizovány dílčí poznámky, které byly bezprostředně po ukončení skupinového setkání dále zpracovány do protokolu.

Pro zvýšení reliability průzkumu bylo jako druhá metoda sběru dat využito dotazníkové šetření. Participantům byly předloženy dva dotazníky. Vstupní dotazník (Příloha 1) byl participantům předložen při úvodním setkání; Výstupní dotazník (Příloha 2) pak při závěrečném (tj. šestém) skupinovém sociálně - rehabilitačním a interakčním setkání.

Otázky Vstupního dotazníku jsou demografického charakteru a směřují k zmapování sociálních vztahů a zkušeností participantů, včetně jejich dřívějšího delikventního jednání a jejich rodinného zázemí včetně výskytu kriminality v blízké rodině. Smyslem tohoto dotazníku je získání uceleného pohledu na sociální prostředí a vztahy participantů, v nichž se běžně pohybují, protože tyto proměnné mají významný podíl na jejich jednání. Data z tohoto dotazníku nám slouží k poskytnutí komplexnějšího pohledu na námi zvolený průzkumný vzorek, tj. umožňuje nám zasadit jednání participantů během skupinových sociálně - rehabilitačních a interakčních setkání do širšího kontextu jejich sociálních zkušeností a sociálního zázemí. Z tohoto důvodu nebyl tento dotazník anonymní; konkrétní údaje bylo nutné vztáhnout ke konkrétním participantům. Ti byli poučeni, že pokud na některou z otázek nechtějí odpovídat, nemusejí. Otázky obou dotazníků jsme se snažili formulovat tak, aby jim participanté porozuměli a byly jazykově přizpůsobeny sledované cílové skupině. Pro větší srozumitelnost jsme volili uzavřené otázky, kdy participanté volili předem stanovené odpovědi (převážně ANO, NE, popř. jiná definovaná odpověď). Některé otázky byly doplněny o doplňující podotázky. Participanté byli rovněž upozorněni, že pokud nebudou otázce rozumět, mohou se na její smysl dotázat pracovníka. Data ze vstupního dotazníku nebyla pracovníky nijak reflektována v rámci vlastního průběhu cyklu skupinových setkání.

Výstupní dotazník byl koncipován tak, aby umožnil participantům vyjádřit se k průběhu setkání a zhodnotit jeho průběh, včetně vlastních podnětů k realizaci. Tento dotazník byl anonymní, aby se dosáhlo větší validity výsledků. Kromě uzavřených otázek, jsme zařadili i tři otevřené, v nichž participanté mohli vyjádřit své osobní pocity.

K vyhodnocení dotazníkového šetření bylo použito prosté procentuální a poměrové vyjádření.

4.3 Etika průzkumu

S ohledem na kapacitní a personální možnosti NZDM, v němž průzkum probíhal, nebylo možné zajistit nezúčastněné pozorování skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání. V roli vedoucích „režisérů“ či spíše facilitátorů, působí vždy dva pracovníci NZDM, přičemž pracovník pozorovatel není garantem programu. Pracovník pozorovatel se tak pouze spolupodílí na vedení skupiny. Jak poukazuje Littlechild (in Baum 2014, s. 127), je otázka výzkumu ve vlastních organizacích předmětem diskuze, která však

odhaluje přínosy pro praxi sociální práce, neboť se tímto způsobem mohou rozkrývat sporné oblasti v konečné efektivitě přístupů a v samotné intervenci. Za zásadní považuje v těchto případech potřebu schopnosti odhlédnout od „(...)vlastních zájmů, předsudků, starých způsobů práce a domněnek a získání co největšího odstupu.“ (Litellchild 2014 in Baum 2014, s. 127). S ohledem na skutečnost, že program funguje velice krátce (dosud byl uskutečněn pouze jeden kompletní cyklus skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání), je zkreslení tohoto charakteru minimální. Otázka etiky průzkumu probíhajícího s mládeží, byla ošetřena tím, že participanti byli ještě ve fázi přípravy průzkumu a před samotným začátkem cyklu skupinových setkání seznámeni se skutečností, že jeden pracovník bude zároveň pozorovatelem a bude vytvářet záznam formou poznámek – ty v případě zájmu nabídne k nahlédnutí a komentáři. Participanti byli jak při formulaci informovaného souhlasu, tak následně výslovně upozorněni, že výstupy pozorování budou plně anonymizované a užitě pouze pro účely průzkumu této bakalářské práce a nijak nezasáhnou ani nebudou zohledněny ve správě pro PMS o průběhu programu. Zkreslení reakcí participantů v průběhu cyklu skupinových setkání, z důvodu vědomí si přítomnosti pozorovatele, bylo minimalizováno mj. skutečností, že i druhý pracovník si vytváří vlastní poznámky pro účely závěrečné zprávy a tento postup pak nepůsobí na participanty rušivě a samotné pozorování probíhá v delším časovém úseku.

Z etických důvodů jsme upustili od použití video a audiozáznamu, které by sice zvýšily kvalitu průzkumu, avšak byly by v rozporu se zásadami nízkoprahovosti, jimiž jsou zejména anonymita a bezpečný prostor.³⁴ Vzhledem k tomu, že právě specifika prostředí NZDM jsou jedním z námi sledovaných aspektů realizace skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání, jejich tak zjevné narušení by výrazně poznamenalo autenticitu celého skupinového setkání a použití těchto metod se v tomto ohledu jeví jako kontraproduktivní.

5 Realizační podmínky průzkumu a participanti

Vnější podmínky a specifika prostředí Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, kde se realizují námi sledovaná sociálně-rehabilitační a interakční setkání mládeže

34 Dalšími zásadami nízkoprahovosti jsou (jak jsme uvedli v teoretické části této práce) otevřenost, pochopení aktuálních potřeb jedince ve vztahu k jeho stupni biopsychosociálního vývoje, dobrovolnost, umožňující efektivní spolupráci, subjekt-subjektový přístup a bezpečný prostor s možností anonymity a vlastního vyjádření.

s nařízeným probačním dohledem sehrávají významnou roli jako determinant průběhu vlastních setkání. Jedná se o specifický prostor, jak z hlediska vybavenosti a designu interiéru a vnitřních pravidel, tak z hlediska komunikačních vzorců mezi uživateli a pracovníky. Pro NZDM je typické, že se snaží co nejvíce přiblížit cílové skupině (tj. převážně ohrožené a rizikové mládeži), jak po stránce vnější, tak způsobem jakým je služba poskytována (srov. Klíma a kol. 2011). Náš průzkum se mimo jiné zaměřuje na to, jak se tato specifika projevují při realizaci skupinových setkání a jak determinují jejich průběh a režii.

5.1 Prostor a časové vymezení průzkumu

Průzkum probíhal v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež ve městě do 50 000 obyvatel³⁵, které je jedním ze dvou zařízení sociálních služeb tohoto typu na území města a jedná se o novější službu, která zde funguje od roku 2017 s cílovou skupinou uživatelů ve věku 15 – 26 let³⁶. Služba zde vznikla v rámci projektu Libereckého kraje *Podpora a rozvoj sociálních služeb pro rodiny a děti v Libereckém kraji*. Zřizovatelem služby je církevní organizace, která současně zřizuje i druhé Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, které se ve městě nachází. NZDM se nachází na jednom z největších městských sídlišť a je dostupné z méně frekventované komunikace. Objekt stojí poblíž zastávky MHD a je situována do blízkosti sportovního areálu a přehrady. NZDM sídlí v přízemí budovy města, kde je rovněž městem provozován Dům s pečovatelskou službou a kde je i služebna Městské policie. Disponuje vlastním odděleným vchodem.

Vnitřní prostor je koncipován jako větší prostor členěný arkádou a poloviční příčkou, jež odděluje prostor kuchyňky. Hlavní prostor klubu není přímo oddělen od vstupního traktu a je vybaven čalouněným sedacím nábytkem a menšími stolky. V rámci provozu se uživatelé pohybují v celých prostorech NZDM, včetně kuchyňky či přechodů na toaletu přes zázemí zařízení. Pro účely soukromých rozhovorů je vyčleněna samostatná kontaktní místnost - jedná se o poměrně malý prostor o rozloze cca 9 m², která je využívána k individuálním rozhovorům max. 2-3 osob, což jsou její kapacitní hranice.³⁷

35 Pro zachování anonymity zúčastněných participantů i zařízení, neuvádíme konkrétní údaje o službě a zřizovateli, aby nebyla možná přímá identifikace.

36 Z důvodu ukončení projektu *Podpora a rozvoj sociálních služeb pro rodiny a děti v Libereckém kraji*, jehož bylo NZDM součástí a nezařazení služby do základní sítě sociálních služeb Libereckého kraje byla služba ke 31.12. 2020 ukončena.

37 Okamžitá kapacita celého zařízení dle registrace služby 20 osob.

Služba je personálně zajišťována sociálním pracovníkem (s částečným úvazkem) a třemi pracovníky v sociálních službách (plné úvazky). NZDM se věnuje především individuální práci s uživateli, kteří zde mají možnost využívat i volnočasové aktivity, přístup na internet apod. Uživatelé zařízení tvoří poměrně rozmanitou skupinu, z pohledu zastoupení obou pohlaví, příslušnosti k menšinám a majoritní společnosti i věkového rozsahu v rámci cílové skupiny zařízení³⁸. Specifickou kategorií uživatelů služby pak tvoří klienti PMS ČR.

V rámci provozu NZDM byla navázána spolupráce s místním střediskem PMS ČR, kdy zařízení zprvu zajišťovalo realizaci probačního programu pro mladistvé *JINAK! Individuální sociální terapie* a následně se v rámci spolupráce začal vyvíjet program skupinových sociálně rehabilitačních a interakčních setkání, kde by se zohlednila zpětná vazba klientů PMS, kteří v rámci individuálních setkání často hovořili o zájmu o skupinovou interakci. PMS se k tomuto záměru vyjádřila kladně a do současné doby (tj. před zahájením tohoto průzkumu), byl uskutečněn jeden cyklus skupinových setkání. Náš průzkum tedy mapuje druhý realizovaný cyklus skupinových sociálně rehabilitačních a interakčních setkání.

Průzkum sledoval celý cyklus tvořený šesti setkáními v délce konání jedné a půl hodiny, jednou týdně. Námi pozorovaná setkání se uskutečnila v termínu od 12. 11. 2019 do 17. 12. 2019.

5.2 Výběr a charakteristika participantů

Výběr participantů pro realizaci průzkumu byl zvolen účelově. Při výběru participantů jsme vycházeli z cíle našeho průzkumu, kdy bylo prvním předpokladem vytvoření fungující skupiny (srov. Yalom, Leszcz 2007). Přiklonili jsme se tedy k vytvoření homogenní skupiny (Hendl 2008, s. 152; Havránková 2003 in Matoušek a kol. 2003), která eliminuje rizika výrazných extrémů jak ve věku, tak sociálních zkušenostech participantů. Ve spolupráci s PMS jsme vytypovali vhodné kandidáty na participaci při realizaci pozorovaného skupinového sociálně-rehabilitačního a interakčního setkání, které jsme následně prostřednictvím PMS oslovili. Základními kritérii pro výběr participantů byl věk (15-18 let), kdy jsme záměrně volili participanty odpovídající věkovému vymezení mladistvých.

38 Současnou cílovou skupinu tvoří mládež ve věku 15-26 let. Toto vymezení vyplývá z podmínek projektu Libereckého kraje *Podpora a rozvoj sociálních služeb pro rodiny a děti v Libereckém kraji (CZ.03.2.60/0.0/0.0/15_005/002734)*, jehož je zařízení účastníkem.

Užší věkové rozpětí totiž sblíží komunikační vzorce participantů a vytváří lepší podmínky pro soudržnost skupiny a rozvinutí její přirozené dynamiky (srov. Yalom, Leszcz 2007). Dalším kritériem byl aktuálně uložený probační dohled popř. další výchovná opatření uložená soudem. Dále jsme se přiklonili k sestavení genderově homogenní skupiny³⁹ z důvodů eliminace nevhodných, sexuálně podmíněných projevů chování, které jsou pro období adolescence typické. Přiklonili jsme se k volbě chlapců, protože v námi stanovených parametrech, jsou statisticky více zastoupeni než dívky této věkové kategorie.

V součinnosti s PMS jsme oslovili deset potencionálních participantů, z nichž jeden účast odmítl. Z devíti oslovených jsme následně vybrali osm osob pro vytvoření skupiny.⁴⁰

Participant A: Chlapec ve věku 15 let, navštěvuje základní školu. Žije v úplné rodině s několika mladšími i staršími sourozenci v nájemném bytě v místě, jež je považováno za sociálně vyloučenou lokalitu. Příležitostně experimentuje s kouřením marihuany. Příbuzný (zde strýc, bratranec) byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění výtržnictví a poškození cizí věci.

Participant B: Chlapec ve věku 15 let, navštěvuje základní školu. Žije s matkou a mladším sourozencem v nájemném bytě na městském sídlišti. Příležitostně experimentuje s kouřením cigaret a marihuany, při společenských příležitostech konzumuje alkohol. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění loupeže.

Participant C: Chlapec ve věku 16 let, ukončil základní vzdělání. Žije v úplné rodině se dvěma výrazně mladšími sourozenci v pronajatém rodinném domě na okraji města. Byl sankčně vyřazen z ÚP a pracuje příležitostně jako pomocná síla na stavbách. Příležitostně konzumuje alkohol včetně tvrdého. Příbuzný (zde bratranec) byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění krádeže.

Participant D: Chlapec ve věku 16 let, studuje střední odborné učiliště. Žije s matkou a jejím přítelem v nájemném bytě v sousedním městě (do 10 000 obyvatel). Kouří cigarety a příležitostně konzumuje alkohol. Příbuzný (zde otec), byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Participant byl pravomocně odsouzen za výtržnictví a poškození cizí věci.

39 Tento postup jsme volili i při sestavování skupiny pro první cyklus skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání.

40 Oslovený, kterého jsme nevybrali, se věkem již výrazně blížil dovršení stanovené horní věkové hranice 18 let.

Participant E: Chlapec ve věku 17 let, ukončil základní vzdělání, nastoupil na střední odborné učiliště, avšak byl vyloučen. Žije s matkou, jejím přítelem a staršími sourozenci v nájemním bytě poblíž centra města. Nyní je evidován na ÚP a příležitostně chodí na brigády. Kouří cigarety a příležitostně marihuanu. Příbuzný (zde straší bratr a strýc), byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Participant byl pravomocně odsouzen za několikanásobné provinění krádeže vloupáním a porušování domovní svobody.

Participant F: Chlapec ve věku 17 let, ukončil základní vzdělání. Žije v úplné rodině se staršími i mladšími sourozenci v nájemním bytě v řadovém domě na městském sídlišti. V současné době je evidován na ÚP a příležitostně chodí na brigády. Příležitostně kouří marihuanu a při společenských příležitostech konzumuje alkohol. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění krádeže.

Participant G: Chlapec ve věku 17 let, ukončil základní vzdělání. Žije u prarodičů v rodinném domě, má sourozence, avšak není s nimi v kontaktu. Byl sankčně vyřazen z ÚP a příležitostně vypomáhá při sezónních pracích. Má zkušenost s omamnými a psychotropními látkami, v současné době příležitostně kouří marihuanu. Příbuzný (zde matka) byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění ublížení na zdraví.

Participant H⁴¹: Chlapec ve věku 18 let, ukončil základní vzdělání a dvouletý obor na středním odborném učilišti, nyní je evidován na ÚP. Žije u tety a strýce v nájemním bytě na sídlišti v sousedním městě (do 20 000 obyvatel). Příležitostně konzumuje alkohol a rekreačně kouří marihuanu. Participant byl pravomocně odsouzen za provinění neoprávněného užívání cizí věci.

Informace o participantech vycházejí z dotazníkového šetření a z informací získaných během vlastního pozorování. Průzkumná zjištění Vstupního dotazníku lze vyjádřit procentuálně, jak je uvedeno v následující tabulce a jejich kontext je dále rozveden v kapitole 8 Průzkumná zjištění a 9 Diskuze.

41 Participant se zúčastnil pouze informačního setkání, ale cyklus sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání neabsolvoval, neboť byl zadržen při další trestné činnosti a byla něj uvalena vazba.

Tabulka č. 1: Průzkumná zjištění vstupního dotazníku

Sociální kontext	Procentuální zastoupení mezi respondenty	Zastoupení⁴² odpovědí participantů v absolutních číslech
Soužití s oběma vlastními rodiči	37%	3
Soužití se sourozenci	75%	6
Uložený výkon odnětí svobody v rodině	62%	5
Zkušenost s kouřením cigaret	37%	3
Zkušenost s kouřením marihuany	87%	7
Zneužívání alkoholu	62%	5
Zneužívání omamných a psychotropních látek	12%	1
Probíhající nebo ukončené základní vzdělání	100%	8
Probíhající nebo ukončené střední vzdělání	37%	3
V evidenci na Úřadu práce	37%	3
Brigády a příležitostná práce	50%	4
Zkušenost se zásahem policie	62%	5
Zkušenost se soudním	25%	2

42 Vstupní dotazník vyplnilo osm participantů. Jak jsme již uvedli výše, jeden z participantů byl v období mezi Úvodním setkáním, kdy byl dotazník vyplňován a realizací cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání, vzat do vazby. Data z jeho dotazníku jsme ponechali, neboť neovlivňují výstupy pro průzkumná zjištění, ale jsou součástí analýzy průzkumného vzorku.

řízením		
Dříve uložená trestní opatření	0%	0
Preference volného času tráveného v kolektivu přátel oproti samostatnému vyžití	100%	8
Preference volného času tráveného mimo domov oproti času trávenému doma	75%	6
Účast na organizovaných kroužcích a sportu	0%	0
Zkušenost s NZDM	50%	4

6 Průběh průzkumu

6.1 Přípravná fáze

Přípravná fáze průzkumu probíhala v druhé polovině října 2019, kdy jsme oslovili Probační a mediační službu ČR a představili jí průzkumný projekt. Požádali jsme o vytipování, na základě kritérií, které jsme s PMS dále konzultovali, a oslovení potencionálních participantů a jejich zákonných zástupců, s nimiž jsme si v případě souhlasu sjednali osobní schůzku na středisku PMS. Z deseti oslovených jeden odmítl. Jednoho jsme v rámci vzorku vyloučili, neboť se jeho věk pohyboval na samé hranici námi stanovené kategorie (15-18). Na osobní schůzce byli potencionální participanté a jejich zákonní zástupci obšírně informováni o záměru průzkumu, jeho průběhu a využití získaných informací s důrazem na zachování anonymity jednotlivých participantů. Zákonnému zástupci (popř. zletilému), byl předložen k podepsání informovaný souhlas a byl žádán i ústní souhlas od participanta. Participanty jsme seznámili s datem úvodního setkání, které není součástí cyklu a je organizačního charakteru, a které bylo stanoveno na 7. 11. 2019.

Úvodní setkání, stojící mimo rámec vlastních skupinových setkání, které mělo organizační charakter, sloužilo k prvotnímu seznámení účastníků s podmínkami a charakterem budoucích setkání, právy a povinnostmi jednotlivých účastníků a mezi účastníky samými. Jeho smyslem bylo rovněž budování pozitivních vazeb ve skupině a vůči pracovníkům, vedoucím plánovaná setkání.

V první části tohoto setkání vymezili pracovníci klíčové principy⁴³ pro realizaci vlastních skupinových setkání a seznámili participanty s jejich smyslem a strukturou. Participanti byli poučeni, že ačkoliv jsou pracovníci částečně seznámeni s jejich osobními údaji, v rámci skupinových setkání mají právo anonymity a mohou vystupovat pod přezdívkou či pod vlastním jménem. V druhé části dostali účastníci možnost vyjádřit vlastní představy o průběhu a cílech skupinových setkání; měli možnost formulovat pocity, s nimiž na setkání přicházejí a reflektovat dosavadní průběh a srozumitelnost tohoto setkání. Participanti byli rovněž informováni, že průběh setkání bude zaznamenáván formou poznámek jednoho z pracovníků (pozorovatele), které budou sloužit jako podklad pro další analýzu a budou v případě zájmu k nahlédnutí. Součástí úvodního setkání bylo i předložení Vstupního dotazníku participantům. Tento dotazník směřoval otázky na sociální zázemí a vztahy participantů⁴⁴. Ti byli poučeni o smyslu otázek a za jakým účelem budou zpracovávány. Participanti byli rovněž upozorněni, že pokud nebudou otázky rozumět, mohou se dotázat pracovníka.

6.2 Sběr dat a jejich kategorizace

Vlastní pozorování skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání mládeže s nařízeným probačním dohledem probíhalo v intervalu šesti setkání, která trvala jeden a půl hodiny. Konala se jednou týdně v prostorách NZDM po dobu šesti týdnů (12. 11. 2019 - 17. 12. 2019). Před uskutečněním prvního setkání jsme byli informováni o odstoupení jednoho z participantů (Participant H) z důvodu jeho zadržení pro další trestnou činnost a jeho umístění do vazby. Setkání se tak účastnilo sedm participantů. Záznam z pozorovacího archu (Příloha 3) a terénní poznámky, které vznikaly v průběhu pozorování, byly bezprostředně po ukončení setkání uspořádány do protokolu, který

43 Těmito klíčovými principy rozumíme: důvěru, otevřenost, pravdivost, vzájemný respekt a ohleduplnost a diskrétnost.

44 Vzhledem k tomu, že pracovníci nedisponují úplnými osobními údaji, jak vyplývá ze zákonné ochrany mladistvého dle zákona 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a změně některých zákonů a zákona 108/2006 Sb. O sociálních službách, jsou pro nás tyto informace podstatné z hlediska sociálního kontextu participantů.

zachycuje plánovaný cíl a smysl jednotlivých setkání, jejich faktický průběh a popis pozorovaných fenoménů komunikace. Na jeho základě probíhalo otevřené kódování (Hendl 2008, s. 247), projevů participantů a průběhu setkání a kvantitativní analýza četnosti pozorovaných jevů zaznamenaných v pozorovacích arších.

Otevřené kódování terénních poznámek probíhalo v několika fázích, kdy zpočátku byly kódy přiřazovány jednotlivým pozorovaným projevům participantů (verbálním i nonverbálním), vnějším situačním podmínkám a použitým technikám práce se skupinou. Z těchto latentních kategorií (Hendl 2008, s. 245), jsme následně postoupili k vytvoření finálních kategorií, přičemž jsme postupovali od konkrétního k obecnému v pyramidální struktuře (srov. Miles, Huberman 1994 in Šed'ová, Švaříček 2013, s. 491). Konkrétní výsledky práce s nimi jsou zahrnuty v následující kapitole věnované prezentaci a interpretaci dat.

Tabulka č. 2: Zaznamenávané kategorie

1. Kategorie Nonverbální komunikace	Přítomnost adaptačních gest
	Přítomnost ilustračních gest
	Rozpor či shoda verbální a nonverbální komunikace

2. Kategorie Komunikace ve skupině	Přítomnost slangu
	Přítomnost argotu
	Přítomnost vulgarit
	Vzájemná interakce participantů ve skupině

3. Kategorie Reakce na režii skupinového setkání	Ochota participantů držet tématu struktury setkání
	Aktivita participantů směrem k pracovníkům
	Docházka participantů

4. Kategorie Zásady nízkoprahovosti	Anonymita
	Subjekt-subjektový přístup
	Bezpečný prostor
	Možnost sebevyjádření

5. Kategorie Projevy agrese	Pasivní agrese
--	----------------

Na pozorované projevy participantů (verbální i nonverbální), pohlížíme jako na indikátory aktuálního prožívání a vnímání situace, jejichž výskyt či absence nám umožňují vyhodnotit efektivitu zvoleného postupu či techniky v kontextu celé režie. Jsme si vědomi, že na míře shody nonverbálního a verbálního projevu a interpretaci nonverbia obecně se spolupodílejí vícere determinanty, jako je dlouhodobé emoční nastavení, fyziologický stav v daném okamžiku a další proměnné aspekty. Přesto jsou pro nás významným ukazatelem, byť k jejich interpretaci přistupujeme s obezřetností a na základě literatury. Pro interpretaci a kódování nonverbálních projevů komunikace jsme vycházeli z práce Hu Yuana: *Nonverbal communication and its translation* (Hu Yuan 2007) a A. Peasea *Řeč těla* (Pease 2001).

Výstupní dotazník byl participanty vyplňován v závěru šestého (posledního) setkání. V rámci dotazníkového šetření jsme se zaměřili na otázky spokojenosti participantů s organizací, komunikací s pracovníky, atmosférou v rámci průběhu cyklu setkání, a zda participanté vnímají ovlivnění svého postoje k svému jednání. Informace z Výstupního dotazníku jsme analyzovali za účelem zvýšení validity našich závěrů. Odpovědi na stanovené otázky jsme vyhodnocovali kvalitativně i kvantitativně.

7 Prezentace a interpretace dat

7.1 Rozbor struktury a režie skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání

7.1.1 Rozbor tematického zaměření jednotlivých setkání, časového harmonogramu jejich průběhu a poměru času věnovanému jednotlivým tematickým celkům v rámci cyklu.

Cyklus skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání je koncipován jako série tematických setkání skupiny mládeže, kdy se každé setkání věnuje jinému tématu, popř. nahlíží na totéž téma z jiné perspektivy. Probírá se delikt a jeho následky, pracuje se na zvýšení sociálních a komunikačních kompetencích a reflektují se i individuální témata participantů, která jsou pro ně významná.

Na počátku každého setkání shrnují pracovníci předchozí setkání a představují téma aktuálního setkání. Pracovníci uvádějí teoretický rámec, vysvětlují pojmy, s nimiž se bude během setkání operovat a iniciují „kolečko“, kdy každý participant dostává prostor k vyjádření se k tématu - pracovníci se v případě potřeby doptávají a rozvíjejí rozhovor. Následně je zařazena skupinová aktivita vztahující se k tématu setkání typu dramatizace, kreativní úloha, řízená diskuze apod. V závěru setkání vyzývají pracovníci participanty k volné diskuzi a reflexi proběhlého setkání, kterou mohou v případě potřeby aktivizovat technikami sokratovského rozhovoru, padajícího šípů, uvedením kazuistiky či vlastní reflexe apod.

Úvodní setkání má organizační a seznamovací charakter a stojí mimo vlastní cyklus skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání.

Cílem prvního skupinového sociálně-rehabilitačního a interakčního setkání, je hovořit o deliktu, jeho vymezení v trestním právu a důsledcích pro život zúčastněných. Jeho smyslem je ozřejmit a vysvětlit fakta, která vedla k odsouzení a pomoci účastníkům ke zpětnému porozumění průběhu trestního řízení.

Druhé setkání navazuje na první setkání a poukazuje na širší důsledky deliktu, tak jak ovlivňují život pachatele i oběti. Součástí je i spekulativní složka, kdy se zúčastnění zamýšlejí nad tím, jak by vypadal jejich život v okamžiku, kdyby trestně-právní důsledky

jejich činů vedly k odnětí svobody v řádu let. Smyslem setkání je rozvíjet schopnost empatie a porozumění jednání vlastnímu i druhých.

Třetí setkání má za cíl poukázat na hodnoty a motivaci účastníků jako na prostředek prevence recidivy delikventního či kriminálního jednání. Smyslem setkání je vést účastníky k nalezení vnitřních motivačních zdrojů, které by saturovaly potřeby a vyvažovaly podněty vedoucí ke kriminální či delikventní činnosti.

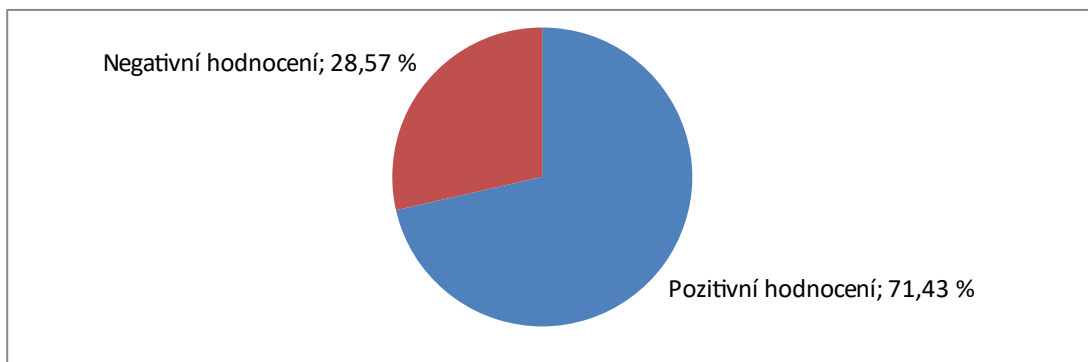
Tématem čtvrtého setkání je porozumění sobě a druhým lidem, kdy cílem setkání je poukázat na rozdílnost povahy a temperamentu lidí a na skutečnost, že jedna a táž událost může být různými lidmi vnímána a prožívána zcela odlišně – což může být jednou z příčin konfliktů ve společnosti. Smyslem setkání je rozvíjet empatické vnímání účastníků, vést je pochopení některých aspektů v motivech jednání druhých a eliminovat tak riziko konfliktního jednání na základě neporozumění a unáhleného hodnocení.

Cílem pátého setkání je sdílení vlastních témat účastníků. Smyslem setkání bylo umožnit v rámci bezpečného prostoru skupiny sdílet i témata, která bezprostředně nemusí souviset se spáchaným deliktem, avšak podílí se na spoluvytváření celkového systému vztahů a sociálního prostředí jedince.

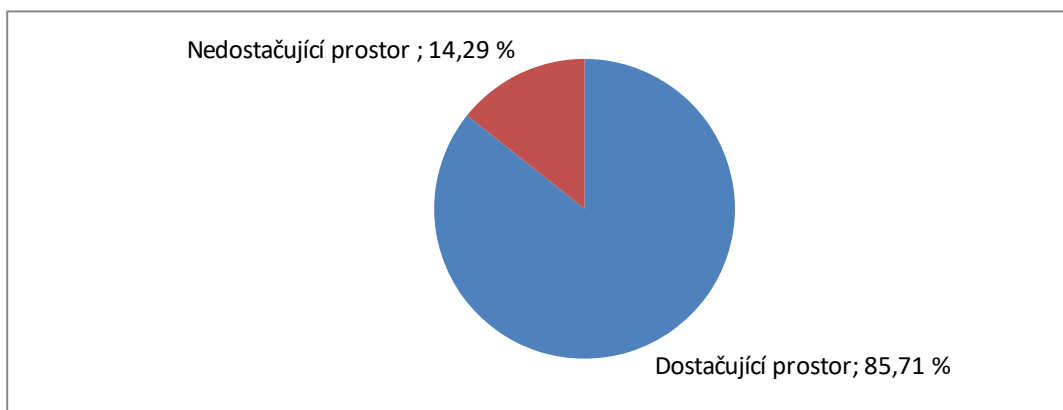
Šesté setkání má umožnit účastníkům pokračovat v diskuzi na témata otevřená během minulého setkání či otevřít téma nové, dle rozhodnutí jednotlivých účastníků. Součástí tohoto setkání je i závěrečné hodnocení průběhu cyklu a zpětná vazba mezi pracovníky a účastníky setkání.

Struktura skupinového setkání, tak jak byla pracovníky představena na počátku každého setkání, byla participanty respektována a v rámci pozorování jsme neregistrovali významnější odchylky. V rámci dotazníkového šetření se participanti ve dvou případech **(2:5)** vyjádřili, že jim hodinu a půl trvající skupinové setkání připadalo dlouhé (Graf 1). Participanti se v rámci dotazníkového šetření většinou **(6:1)** vyjadřovali, že čas věnovaný jejich osobnímu tématu byl dostatečný (Graf 2) a dostali prostor k vlastnímu vyjádření **(5:2)** (Graf 3).

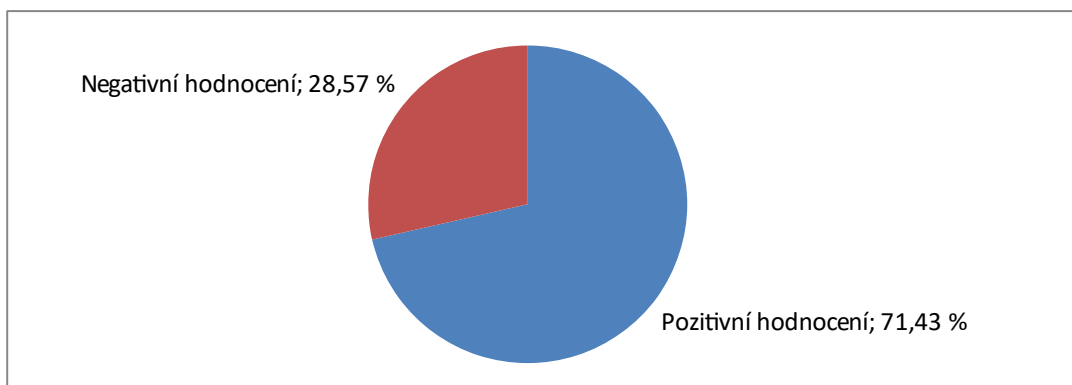
Graf 1: Spokojenost s délkou trvání

Graf 2: Hodnocení prostoru k vlastnímu vyjádření

Graf 3: Hodnocení délky času věnované osobním tématům

7.1.2 Rozbor vnějších podmínek realizace, režie, role pracovníků a vnitřních pravidel skupinových setkání pro zajištění bezpečného prostoru.

Sociálně-rehabilitační a interakční setkání probíhají v hlavních prostorách klubu, avšak mimo hlavní otevírací dobu, aby byl zajištěn bezpečný prostor. Tím je míněn nejen zabezpečený prostor bez přítomnosti potenciálně nebezpečných předmětů, ale i prostor pro důvěrná sdělení, přijetí a sebevyjádření, bez možnosti narušení z vnějšku. Prostor je koncipován tak, aby byla zdůrazněna integrita skupiny a zároveň, aby byl pro participanty vytvořen prostor podporující vlastní introspekci a pocity důvěry a bezpečí. Jako k optimálnímu řešení problematiky prostoru, podporujícího efektivní komunikaci ve skupině, se pracovníci přiklonili k usazení participantů na stabilní židle s opěrkami rukou, rozmístěnými kolem nižšího kruhového stolu. Nízký stůl kruhového tvaru byl zvolen jako prvek psychologicky jednotící a vyplňující prostor mezi jednotlivými účastníky, který spoluvytváří pocit bezpečí a zároveň díky své nízké výšce nebrání pracovníkům v pozorování nonverbálních projevů komunikace účastníků.

Průběh cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání je realizován na základě metodiky, která byla pracovníky NZDM zpracována před realizací prvního cyklu těchto setkání. Metodika byla vytvořena na základě odborné literatury (Yalom, Leszcz 2007; Mašát 2012; Bobek, Peniška 2008 aj.), a implementace dosavadních zkušeností z tvorby individuálního programu a na základě materiálů koncepce práce s mládeží PMS.

Pracovníci se v rámci režie prvního a druhého setkání zaměřují na zprostředkování možnosti individuálního vyjádření se jednotlivých participantů k okolnostem spáchaného deliktu a jejich vlastní interpretaci děje, kterou následně pracovníci konfrontují s trestně-právní a společenskou normou a ozřejmují tak, proč bylo na čin pohlíženo jako na delikt. Tyto skutečnosti jsou následně diskutovány ve skupině. V druhém setkání je delikt nahlížen z jiného úhlu, kdy pracovníci vedou participanty k sebereflexi se zaměřením na osobní důsledky, které jim odsouzení přináší a k náhledu na situaci a prožívání oběti resp. poškozené strany.

Pracovníci zahajují diskuze skupiny adresným oslovením participanta, s vyzváním k vlastnímu vyjádření. Tímto způsobem jsou osloveni postupně všichni participanti. Technikou užívanou pracovníky v počáteční fázi je především aktivní naslouchání. V rámci

řízených diskuzí usměrňují diskuzi a rozvádějí ji doptáváním či zapojením metody sokratovského rozhovoru.

Třetí setkání i čtvrté setkání pracuje s více abstraktními pojmy jako hodnoty, motivace a temperament, proto je třeba většího podílu aktivity pracovníků při vysvětlování těchto pojmů a zasazování jich do kontextu příčin agrese či delikvence v obecné rovině. K tomuto účelu volí pracovníci názorné, praktické příklady, které jsou blízké sociální zkušenosti účastníků. Na tento přístup reagovali účastníci pozitivně a aktivně se zapojovali do diskuzí jak v rámci skupiny, tak směrem k pracovníkům. Součástí čtvrtého setkání byla i dramatizační úloha, kdy si účastníci vylosovali kartičku s typem temperamentu a následně dvojice (v jednom případě trojice) měly za úkol předvést interakci dvou odlišných (či shodných), temperamentních typů, při reflexi konkrétní stanovené události. Tato aktivita probíhala s korekcí pracovníků, kteří účastníkům znovu vysvětlovali charakteristické projevy jednotlivých typů temperamentu a v případě interakce některých účastníků pomáhali svým vstupem do dramatizace k jejímu rozvinutí. Následnou diskuzi směřovali pracovníci k úvaze, jak se účastníci domnívají, že vliv interpretace události vycházející z temperamentu jedince, ovlivňuje interakci dvou a více osob, kteří patří k odlišnému temperamentnímu typu, a jaké další okolnosti mohou ovlivnit to, zda dojde či nedojde ke konfliktní situaci. V závěru setkání byli účastníci pracovníky upozorněni, že následné setkání se bude dotýkat jejich vlastních témat, která si mohou připravit.

Páté a šesté setkání pracovníci uváděli stručným shrnutím dosavadního průběhu cyklu s poukázáním na nejzásadnější momenty a následně vyzvali účastníky ke krátké reflexi, kdy každý z účastníků měl stručně vyjádřit vztah mezi prvotním očekáváním a průběhem setkání. V rámci prezentace osobních témat účastníků, zvolili pracovníci opět anonymizovaný postup, kdy byli účastníci vyzváni, aby na list papíru napsali osobní téma, kterému by chtěli věnovat, a následně jej přeložili a dali do středu stolu. Pracovníci vysvětlili účastníkům postup, že každému tématu bude věnován patřičný čas a na všechna témata dojde. Pracovníci vycházeli při vedení diskuzí s účastníky primárně z informací, jež zazněly během předcházejících setkání, kdy účastníci hovořili o své motivaci a hodnotách a vedli je k náhledu možností, jak jim tyto hodnoty a motivační zdroje mohou pomoci při řešení konkrétních problémů v rámci uvedených témat. Vzhledem k jejich poměrně širokému vytyčení, se pracovníci doptávali na konkrétní aspekty, které by jednotlivé účastníky zajímaly a za použití technik aktivního naslouchání, sokratovského

rozhovoru a padajícího šípů umožňovali účastníkům vlastní reflexi těchto témat s doplněním objektivních informací a poskytnutím zpětné vazby. V rámci šestého setkání se pracovníci zaměřili na začlenění témat těch účastníků, kteří nebyli přítomni předchozímu setkání a závěrečnému shrnutí průběhu, včetně předávání kopie závěrečné zprávy pro PMS o absolvování cyklu skupinových sociálně rehabilitačních a interakčních setkání. Srozumitelnost postupů a vyjadřování hodnotili účastníci v rámci dotazníkového šetření kladně, kdy se všichni (7:7) vyjádřilo k této otázce pozitivně.

Role pracovníků během skupinových setkání je rolí facilitátorů a koordinátorů. Oba pracovníci se v průběhu setkání ve svých vstupech dle potřeby tématu střídají, přičemž role každého z nich je specifická. Z našeho pozorování vyplynula silná genderová orientace dle pohlaví pracovníka. V praxi jednotlivých setkání to znamenalo, že pracovník spíše nastoloval témata a rozvíjel diskuzi o faktech. Pracovnice se soustředila na emoční stabilizaci účastníků a jejich vedení ke zpracování diskutovaného problému na úrovni prožívaných emocí (současných i minulých). V této roli byla účastníky pozitivně přijímána. Těmto vymezením rolí odpovídaly i používané metody k vedení diskuze, kdy pracovník využíval častěji k aktivizaci účastníků techniku padajícího šípů, zatímco pracovnice se orientovala na sokratovské rozhovory. Pokud se role proměnily, byla zpětná vazba účastníků výrazně slabší.

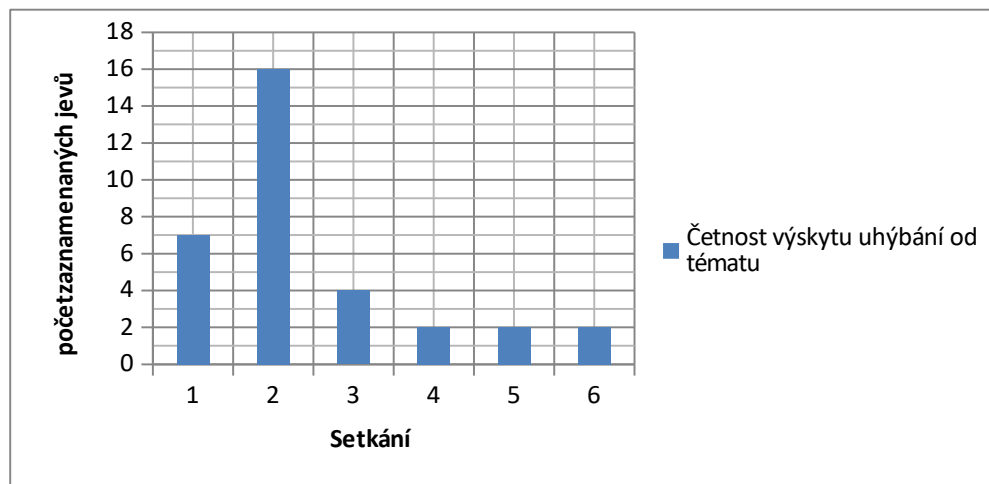
Vnitřními pravidly skupinových setkání rozumíme, jak jsme již uvedli výše, důvěru, otevřenost, pravdivost, vzájemný respekt, ohleduplnost a diskrétnost. Současně s nimi zůstávají v platnosti i ostatní pravidla pro čerpání služeb NZDM, jako zákaz nošení zbraní, neagresivní chování vůči ostatním, zákaz pobytu na klubu pod vlivem omamných látek apod. Tyto principy jsou nezbytné pro vytvoření pocitu bezpečí a seberozvojový aspekt celého cyklu skupinových setkání. Jakým způsobem byly tyto prvky reflektovány účastníky, dokládají výstupy strukturovaného pozorování a dotazníkového šetření. Odráží se to mj. i v kategoriích, v nichž jsme sledovali shodu či rozpor verbální a nonverbální komunikace, ochotu účastníků držet se tématu a struktury setkání (Graf 4a), reakce na režii a projevy agrese (Graf 5).

Do kategorie *shody či rozporu verbální a nonverbální komunikace* zařazujeme jevy související s pravdivostí a autenticitou projevu jednotlivých účastníků během skupinového setkání. Výrazné rozpory mezi těmito složkami komunikace poukazují nejen na nízký emoční komfort jedince, ale i absenci pocitu bezpečného prostoru pro sdílení,

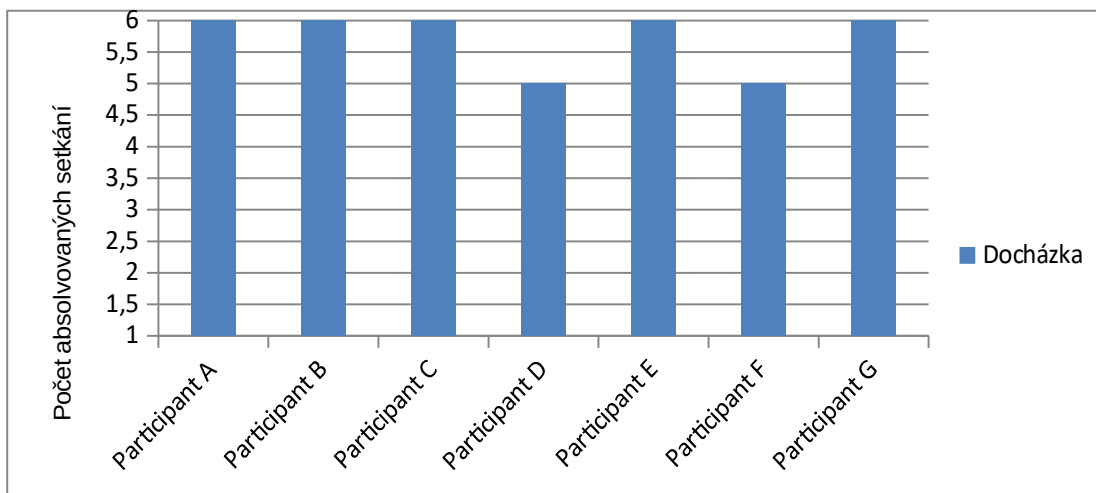
který je pro realizaci skupinového setkání v rámci NZDM klíčový (Srov. Pease 2001). Projevy v této oblasti jsou signifikantní z hlediska efektivní komunikace na základě důvěry a pravdivosti, jak jsme již uvedli výše. U participantů během setkání nebyla ve větší míře (tj. u více jak tří ze sedmi participantů vícekrát než během dvou setkání), zaznamenán výrazný rozpor verbálního a nonverbálního projevu během diskuze. Pokud jsme jej pozorovali, pak se vyskytl v souvislosti s otázkou na současné pocity, kdy participant odpovídal, že se cítí dobře, ale posturologický projev byl ve výrazném rozporu. Častěji jsme konstatovali pozitivní shodu těchto projevů. Nonverbální komunikace participantů byla po většinu setkání během cyklu výrazně součinná s jejich verbálními projevy, ať se již jednalo o výskyt adaptačních gest či ilustrátorů. V průběhu šesti setkání jsme zaznamenali celkem 8 případů rozporu verbálního vyjádření s nonverbální komunikací.

Do kategorie *ochota participantů držet se stanoveného tématu a struktury setkání* řadíme projevy, které souvisejí s ochotou participantů spolupracovat a akceptovat aktuální pokyny vedoucích pracovníků. Dále schopnost udržet aktivní pozornost v průběhu setkání, v závislosti na tématu a času věnovanému jeho probírání a samotnou, docházku participantů (Graf 4b). Účast na skupinových sociálně – rehabilitačních a interakčních setkání byla dobrovolná s podmínkou, že pro úspěšné absolvování programu, aby bylo akceptováno PMS, je třeba absolvovat pět ze šesti setkání, což splnilo všech sedm participantů. Z našeho pozorování vyplývá vysoká míra respektování diskutovaného tématu. Z dotazníkového šetření vyplývá, že participantů upřednostňují (6:1) skupinové setkání před individuálním programem (Graf 4c) a mají zájem o příběhy ostatních (7/7).

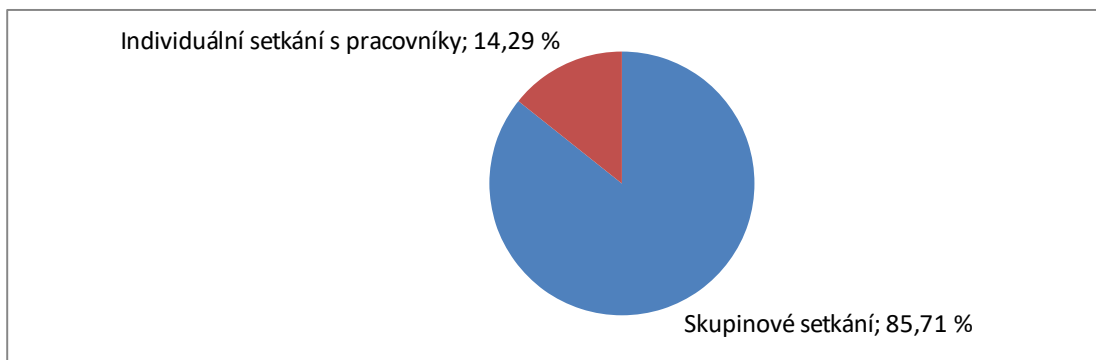
Graf 4a: Četnost výskytu uhýbání od tématu

Graf 4b: Docházka

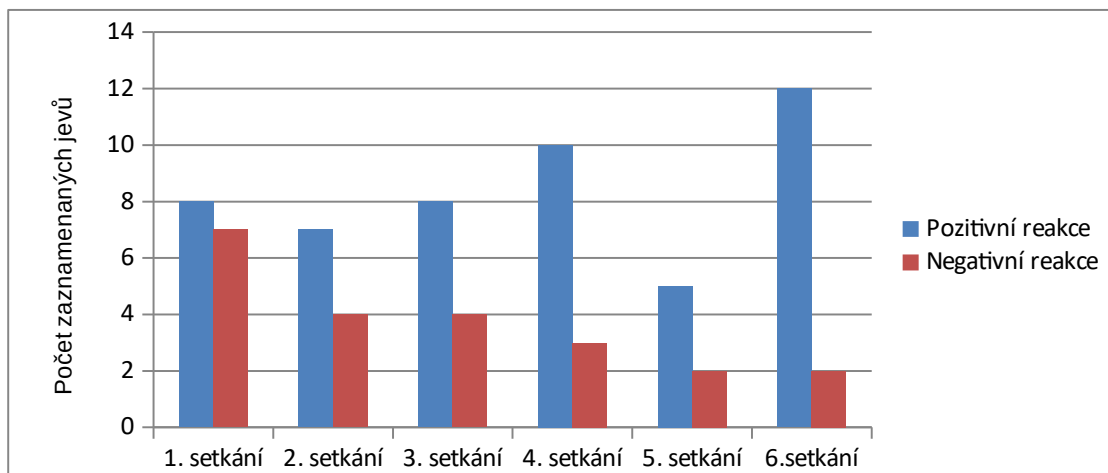

Graf 4c: Skupinové či individuální setkání?

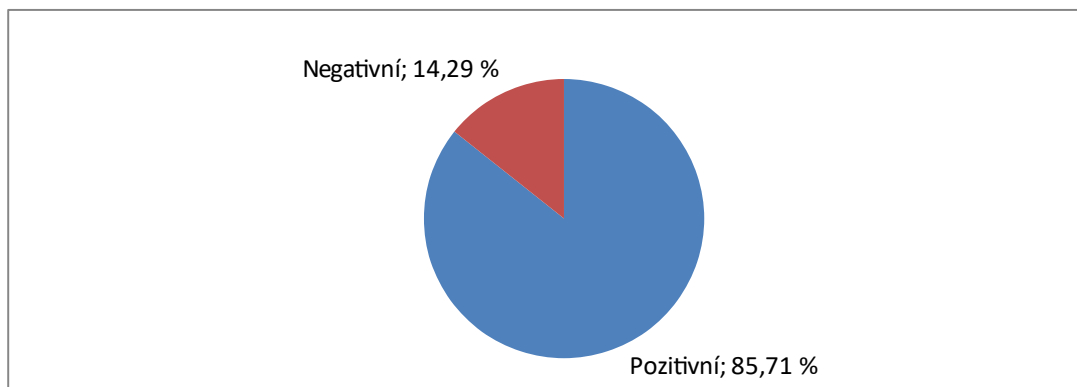
Reakce participantů na režii setkání ze strany pracovníků byly velmi dynamické a úzce souvisely s tématem, aktivitou skupiny a načasováním. Rovněž sem řadíme aktivní komunikaci s pracovníky. Našeho pozorování vyplývá převaha pozitivních reakcí, kdy participanté ochotně spolupracovali a komunikovali jak s pracovníky, tak v rámci skupiny, přičemž výskyt negativních reakcí měl klesající tendenci v průběhu cyklu skupinových setkání, což bylo ovlivněno jak tematickou náplní jednotlivých setkání, tak proměnami skupinové dynamiky.

Graf 5: Reakce participantů na režii

Data v kategorii *projevů agrese* jsme stanovili na základě kódování, kdy jsme neshledali žádné konkrétní projevy přímé agrese ať již verbální či fyzické. Přesto jsme tuto kategorii zařadili, jako signifikantní ukazatel byt' na základě negativního vymezení. Po opětovné analýze a kódování terénních poznámek, které nám cirkulární povaha kvalitativní analýzy umožňuje (srov. Flick 2006, s. 100), jsme zaznamenali několik projevů pasivní agrese, spočívající v negaci komunikace mezi některými participanty a to především během prvních setkání. Pozorovali jsme určité drobné teritoriální projevy na úrovni nonverbální komunikace vůči participantům nepocházejícím přímo z místa konání setkání (participant D a H), v počátku. Na základě pozorování a dotazníkového šetření, kdy pocit bezpečí hodnotila převážná většina participantů pozitivně (**6:1**) usuzujeme, že skutečnost, že nebyly pozorovány výrazné projevy agrese ať již mezi participanty nebo vůči pracovníkům, úzce souvisela s jasně vymezenými pravidly a strukturou skupinových setkání, které umožnily zajištění bezpečného prostoru.

Graf 6: Pocit bezpečí

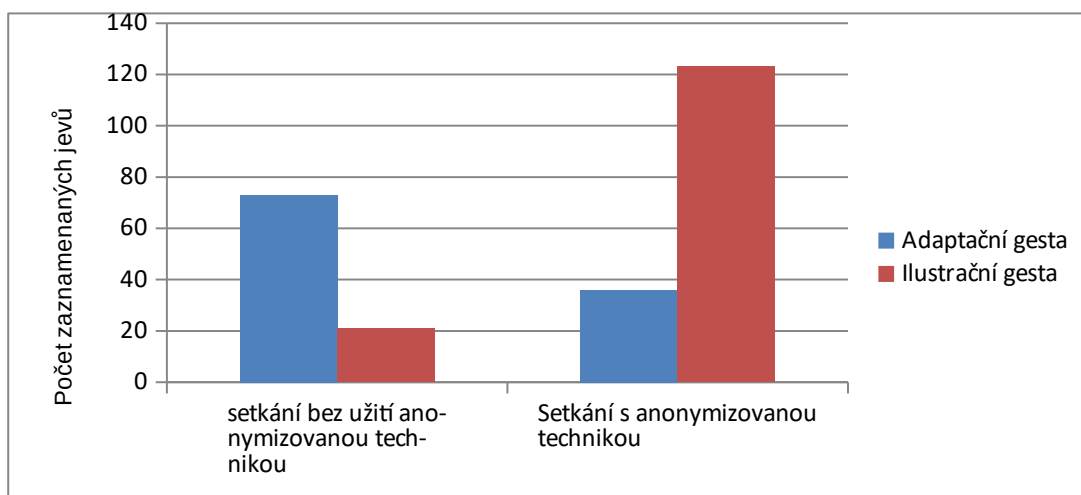
7.2 Popis vlivu zásad nízkoprahovosti na komunikaci ve skupině v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání se zaměřením na

Využívání principu anonymity v průběhu skupinového setkání

Anonymita, kterou jako jedinou ze zásad nízkoprahovosti garantuje uživatelům služeb NZDM přímo zákon 108/2006 sb. O sociálních službách, je při realizaci probačních programů (ať již individuálních či skupinových), v rámci NZDM omezena tím, že pracovníci jsou seznámeni (byť se souhlasem klienta PMS), s částečnými osobními údaji těchto klientů. Přesto je prvek anonymity a dobrovolnosti při práci v NZDM natolik významný, že na něj nelze zcela rezignovat. Ačkoliv se tedy v průběhu cyklu skupinových sociálně - rehabilitačních a interakčních setkání pracovalo s osobními sděleními a fakty dotýkajícími se konkrétních osob a skutků, pracovníci se snažili techniky práce se skupinou přizpůsobit tak, aby bylo možno zachovat co nejvyšší míru anonymity a tím umožnili, aby sdělení bylo na bázi osobního rozhodnutí každého účastníka. Anonymitu tudíž chápeme nejen jako možnost nesdílet své osobní údaje včetně jména, ale jako oblast, kde je účastníkům poskytnuta možnost volby, zda se vyjádří přímo nebo jejich názor, postoj či sdělení zůstane v abstraktní rovině. Vlastní iniciativa účastníků byla výraznější při užití technik práce se skupinou, kdy nebylo třeba, aby se účastníci přímo svěřovali s osobními tématy a bylo možno o nich hovořit právě v obecné rovině, pouze s vyjádřením vlastního názoru. U setkání, kde bylo osobní téma přímo předmětem setkání, se uplatňovaly obdobné techniky. Z dotazníkového šetření vyplývá, že ze sedmi účastníků si tři přáli být osloveni přezdívkou. Vyšší míru komfortu při užití takto anonymizovaných technik

dokládá i četnost výskytu ilustračních gest a otevřené posturologie, již bylo možno zaznamenat při setkáních, v nichž bylo užito anonymizované techniky, jak ukazuje graf četnosti výskytu těchto gest (Graf 7).

Graf 7: Poměr výskytu adaptačních a ilustračních gest v závislosti na užití/nevyužití anonymizované techniky

„V okamžiku, kdy bylo patrné, že nebudou muset prezentovat či obhajovat své hodnoty, bylo možné u většiny účastníků pozorovat výraznou posturologickou změnu (změna pozice sezení, náklony. Během velmi aktivní diskuze byla pozorovatelná ilustrativní gesta (gesta rukou, zvýšená úroveň mimiky, změny hlasové modulace) a celkově uvolněná gestikulace účastníků podporující celková vyjádření.“ (Terénní poznámky 3. setkání).

Aplikace subjekt-subjektového přístupu pracovníků k participantům.

Subjekt-subjektový přístup k uživatelům a odpovídající komunikační strategie lze považovat za klíčové nástroje jak přímé kontaktní, tak i sociální práce v NZDM. Skupinová sociálně – rehabilitační a interakční setkání však stojí mimo základní rámec působení a služeb NZDM a otázka, jak je možné tuto komunikační strategii, která spoluvytváří charakter této služby, využít i během realizace probačního programu, byla jedním z předmětů zájmu našeho průzkumu. Subjekt – subjektový přístup v NZDM lze charakterizovat jako soubor přístupů ke komunikaci s uživatelem, který se snaží, co nejvíce přiblížit jeho psychologickým, kulturním a sociálním dispozicím, při zachování autenticity pracovníkova projevu s minimální mírou přímé direktivity.

Subjekt-subjektový přístup byl průvodním rysem všech šesti skupinových setkání a pracovníci jej dodržovali i v okamžicích, kdy bylo třeba aktivněji vstupovat do diskuze či ji usměrňovat a vést. Pracovníci jej zvláště uplatňovali v momentech, kdy bylo třeba posílit pocit důvěry a sdílení – zvláště během prvních dvou setkání, kdy byl tématem delikt a jeho důsledky a v okamžicích, kdy vyvstala potřeba emoční stabilizace participantů. Z dotazníkového šetření vyplývá, že všech sedm participantů hodnotilo pozitivně přístup, kdy pracovníci volí komunikační prostředky, které jsou participantům blízké, ať již z hlediska užívání slangu, či názorných příkladů, vlastních jejich sociální realitě a nedirektivní, subjekt-subjektový přístup. Rovněž všech sedm participantů se pozitivně vyjádřilo k otázce hodnocení míry empatie a porozumění projevovanými pracovníky.

Na základě pozorování je možné konstatovat, že nedirektivní přístup podporuje komunikaci mezi pracovníky a participanty i ve skupině samotné. Pozorovali jsme kladné reakce na vyjádření (i nepřímé), že pracovníci chápou okolnosti vzniku a průběhu deliktu, naopak jen slabá odezva byla zaznamenána v okamžiku přímé pochvaly aktuálního chování.

Bezpečný prostor, jako prostor ke sdílení ve skupině a sebevyjádření.

Pojem bezpečný prostor zde chápeme ve vnitřním smyslu, prostoru, v němž je možné se autenticky vyjadřovat a nalézat zpětnou vazbu, a který je místem ke sdílení a to i formou specifických výrazových prostředků.

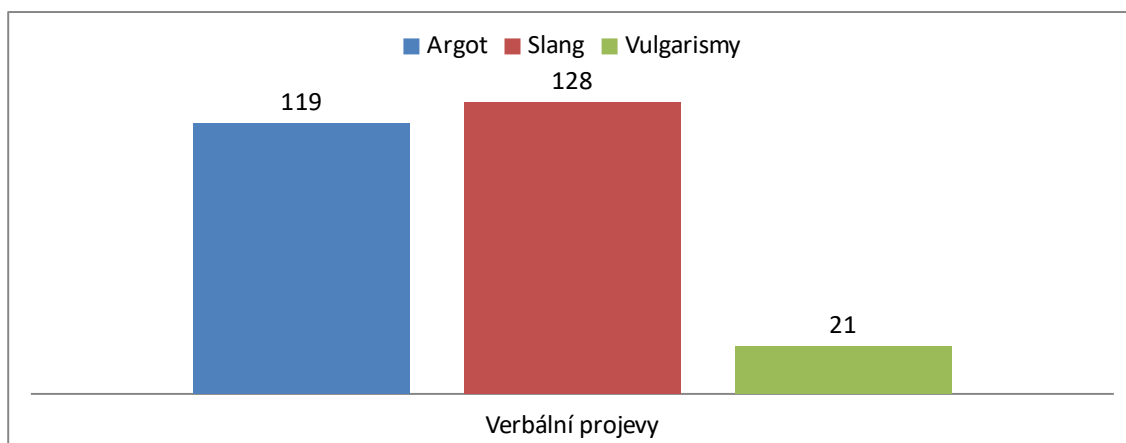
V rámci průzkumu jsme sledovali mimo jiné výskyt užívání argotu, slangu a vulgarismů ve vyjadřování participantů. Užívání specifických komunikačních prostředků je vlastní každé společenské struktuře a jejím podskupinám. Slang a argot pak ještě úžeji vymezují příslušnost (ať již faktickou či na úrovni zájmu), ke konkrétní skupině či subkultuře. Pro tyto jazykové prostředky jsou typické významové posuny jednotlivých výrazů a frází (srov. Černý, Holeš 2004, s. 96). Pro naše pozorování byly tyto projevy významné z hlediska sledování užívání slangu či argotu k označení delikventní činnosti. Druhým hlediskem bylo sledovat, kdy při interakci ve skupině participanti přecházejí k užívání slangu a argotu. Užívání vulgarismů jsme sledovali z hlediska jejich užití ve vztahu k emocím participantů (vyjádření hněvu či překvapení), jako jeden z adaptérů negativního prožívání dané situace nebo právě ve slangovém či prostém lexikálním užití.

Jak jsme zaznamenali, slangové a argotové výrazy byly v průběhu setkání používány všemi participanty k označování delikventních činů a to nejen vlastních, ale především v kontextu označování obecného delikventního jednání popř. jednání jiné osoby. Slangové výrazy byly participanty používány často ve spojitosti s realizací vlastních zájmů a v kontextu aktivit, které shledávají zábavné či zajímavé.

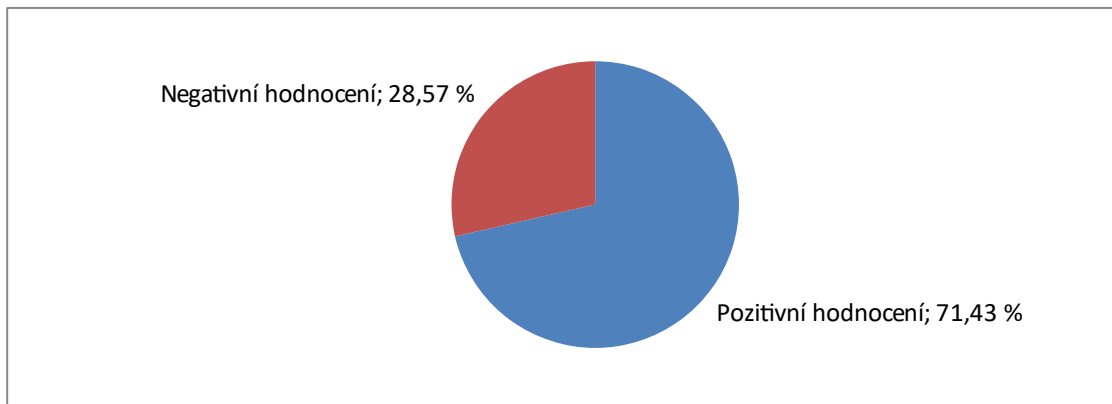
Argotové výrazy se vyskytovaly hojněji u participantů s předchozí vlastní delikventní zkušeností (5/7) a u participantů, jejichž rodinný příslušník byl ve výkonu trestu odnětí svobody (5/7), jak dokládá dotazníkové šetření. Avšak v průběhu cyklu setkání byly zaznamenány u všech participantů, přičemž slang a argot se u participantů výrazně prolíná. Vulgarismy jsme registrovali především jako adaptéry a lexikální výplně. Nebyl zaznamenán žádný vulgární projev jako projev aktuální emoce či agrese (Graf 8).

Na základě pozorování můžeme konstatovat, že v průběhu cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání bylo každému participantovi umožněno osobní vyjádření se v diskuzi k aktuálně probíranému tématu a jeho vyjádření bylo rovněž respektováno, byť bylo někdy výchovně usměrněno. V rámci dotazníkového šetření se dva participanté vyjádřili, že prostor pro vyjádření nebyl z jejich hlediska dostatečný (Graf 9).

Graf 8: Celkový výskyt argotu, slangu a vulgarismů v průběhu cyklu

Graf 9: Hodnocení prostoru k vlastnímu vyjádření

8 Průzkumná zjištění

8.1 Jaké přístupy k režii skupinového setkání delikventní mládeže ve věku 15-18 let v rámci NZDM jsou participanty hodnoceny jako efektivní?

Za efektivní přístupy k režii skupinového setkání delikventní mládeže považujeme ty, které podporují otevřenou komunikaci jednotlivců, jak v rámci skupiny samotné, tak směrem k vedoucím pracovníkům. Dále ty přístupy, které eliminují projevy agrese a opozičního vzdoru a v neposlední řadě to, co posiluje sociální a osobní kompetence účastníků tohoto typu sociálně rehabilitačního setkání.

Z našeho průzkumu vyplývá, že participanti pozitivně hodnotí důslednou aplikaci zásad nízkoprahovosti. Kladný podíl subjekt-subjektového přístupu pracovníků k participantům, dokládá jak naše pozorování, tak výstupy dotazníkového šetření. Participanti se zde shodují v pozitivním hodnocení komunikačních prostředků, kdy se pracovníci v rámci komunikace vyjadřují srozumitelně a s empatií a to jazykem jim blízkým, který reflektuje jejich sociální realitu. Docházíme k závěru, že tato komunikační strategie vede k výraznému omezení projevů agrese a negace vůči pracovníkům i v kontextu vztahů ve skupině samotné. Nedirektivní a nehodnotící přístup orientovaný na budoucí jednání, nikoliv na minulé, umožňuje otevřenější komunikaci a sdílení v rámci skupiny. Další „nízkoprahovou zásadou,“ která má významný podíl na efektivitě komunikace během skupinového setkání je zachování určité míry anonymity. Na základě sledování projevů verbální i nonverbální komunikace a interakce participantů lze dovést, že se jejich komfort

výrazně zvýšil v okamžicích, kdy jim byla dána možnost vyjádřit se k tématu anonymně, přičemž část participantů využila i možnost vystupovat pod přezdívkou. Z dotazníkového šetření vyplývá, že se převážná většina participantů (kromě jednoho), cítila během setkání v NZDM v bezpečí a bezpečný prostor tak splňoval kritéria, o nichž jsme hovořili výše, tedy, že garantoval jak pocit fyzického, tak psychického a emocionálního bezpečí. Prostor k sebevyjádření v tomto kontextu úzce souvisí se subjekt-subjektovým přístupem a právě bezpečným prostorem. V rámci dotazníkového šetření se dva ze sedmi participantů k otázce prostoru k vyjádření vyslovili negativně ve smyslu, že k tomu neměli dostatek času.

Z našeho průzkumu rovněž vyplývá, významný podíl, jakým se způsob vedení skupinového setkání odráží v efektivitě jednotlivých technik práce se skupinou. Naše pozorování zřetelně poukazuje na pozitivní vliv heterogenního složení pracovníků – ideálně dvojice muž a žena s jasně vymezenými rolami, které se v průběhu cyklu setkání nemění. Participantů senzitivně reagovali na veškeré změny a posuny v této oblasti, což se projevilo na úrovni verbální i nonverbální komunikace v oblasti reakcí na režii.

Závěrem lze tedy shrnout, že participantů hodnotí jako efektivní ty přístupy k režii skupinových setkání delikventní mládeže v rámci NZDM, kdy jsou důsledně uplatňovány zásady nízkoprahovosti, zajištěn bezpečný prostor a režie setkání ze strany pracovníků respektuje přirozené socializační vzorce.

8.2 Jak participantů vnímají strukturu skupinových setkání a jejich tematická rámeček?

Vhodný poměr času věnovaný objektivnímu tématu spáchaného deliktu a osobním tématům jednotlivých participantů se odvíjí od počtu setkání v rámci jejich cyklu. Naše pozorování se týkalo cyklu o šesti setkáních v délce trvání jedné a půl hodiny. Délka cyklu může být z našeho pohledu přizpůsobena počtu participantů, jejich věku a prostoru pro realizaci, neměla by být však kratší nežli těchto šest setkání a to proto, že celý cyklus setkání obsahuje tři tematické bloky (delikt a jeho příčiny a důsledky, sociálně rehabilitační a seberozvojová část, reflexe osobních potřeb). Na základě pozorování se nám tato struktura jeví jako efektivní především z hlediska možnosti vyčerpat daná témata. Z našeho pozorování vyplývá skutečnost, že osobní téma je svým způsobem přítomno ve všech setkáních, stejně jako prvek odkazující na spáchaný delikt, což se promítalo v diskuzích skupiny a její vnitřní aktivitě. Při formulaci vlastního tématu během posledních

dvou setkání jsme pozorovali určité obtíže participantů, související se schopností konkrétně vymezit téma osobního zájmu a to i přes možnost anonymizace. Přesto byl čas setkání participanty plně využit k diskuzi a struktura a tematické vymezení jednotlivých setkání bylo participanty respektováno a nedocházelo k zásadním odchylkám ať již od časového rámce, tak od tématu. Rovněž poměr pozorovaných kladných projevů na režii ze strany pracovníků převyšoval negativní reakce. V rámci dotazníkového šetření se většina participantů k délce samotného setkání, tak času věnovanému osobnímu tématu vyjádřila pozitivně. V jediném případě odpovídal participant v dotazníku na otázku stran času věnovanému osobnímu tématu negativně.

Můžeme tedy konstatovat, že participantí hodnotí strukturu a tematický rámec skupinových setkání kladně.

8.3 Jaké komunikační prostředky užívá delikventní mládež ve věku 15-18 let v rámci řízeného skupinového setkání?

Komunikaci participantů ve stanovených věkových hranicích jsme v rámci průzkumu sledovali na několika úrovních a z různých hledisek. Brali jsme při tom v potaz jak aktivitu podmíněnou režii pracovníků, tak aktivitu vycházející z vlastní intence jednotlivých participantů. Dále jsme sledovali nonverbální složku komunikace jako nedílnou součást projevu jak na osobní úrovni, tak v kontextu dynamiky skupiny jako celku. Na základě našeho pozorování můžeme vyvodit závěr, že komunikace participantů během skupinového setkání je výrazně ovlivněna tématem setkání a rovněž jeho zpřístupněním, jak jej pracovníci participantům prezentují. Z dotazníkového šetření vyplývá, že se participantí aktivně zajímají o příběhy ostatních a jsou ochotni je sdílet právě ve skupině. Výstupy z pozorování poukázaly na skutečnost, že během skupinového setkání takřka nedocházelo k agresivním slovním výpadům a užívání vulgarit v jiném než lexikálním významu a jako jeden z adaptérů. Příklon participantů k užívání slangových a argotových výrazů při popisu delikventního jednání jsme zaznamenali u všech participantů, přičemž šíře jejich škály byla výraznější v závislosti na předchozí delikventní zkušenosti a rodinné anamnéze v této oblasti, jak dokládá i dotazníkové šetření. Sledované projevy nonverbální komunikace byly převážně ve vzájemné shodě s verbálním projevem a neshledali jsme výrazné rozpory v této oblasti, což svědčí o bezprostřednosti projevu participantů a potvrzuje závěry o vytváření bezpečného prostoru pro skupinu a ve skupině. Míra užívání ilustračních gest

a posturologické a proxémické reakce, jak jsme pozorovali v průběhu všech skupinových setkání, se vyvíjely v závislosti a postupu cyklu setkání a budování vztahů ve skupině.

Komunikační prostředky participantů v průběhu cyklu skupinových sociálně - rehabilitačních a interakčních setkání jsou ovlivněny jejich socio-kulturním prostředím a tato specifika nejsou participanty během diskuze ve skupině zastírána ani omezována. Nonverbální projevy byly ve výrazné shodě s verbálním vyjadřováním participantů a odrážely i proměňující se dynamiku skupiny v průběhu cyklu.

9 Diskuze

Problematika delikvence mládeže a přístupu k sociální práci s ní je v odborné literatuře velmi diskutované téma, kterému se věnuje řada studií a monografických prací a to na všech úrovních akademické diskuze - od kvalifikačních prací studentů vysokých škol, přes recenzované články v odborných periodikách a příspěvky na vědeckých konferencích, až po syntetické práce postihující širší oblasti související s touto problematikou.

Náš průzkum se zabýval jednou z méně zpracovaných oblastí, kterou představuje souinnost dvou institucí – Probační a mediační služby ČR a Nízkoprahového zařízení pro děti mládež při vytváření programu vhodné intervence vůči delikventnímu a kriminálnímu jednání mladistvých. Zaměřili jsme se na deskripci průběhu skupinového probačního programu, přičemž jsme sledovali jak vnější faktory ovlivňující jeho realizaci, tak aspekty vnitřní dynamiky skupiny a komunikaci a hodnocení vybraných postupů ze strany participantů.

Ačkoliv jsme během průzkumu operovali s malým průzkumným vzorkem, ve velice úzce vymezeném kontextu cyklu skupinových setkání realizovaných v NZDM, byli jsme schopni formulovat nejen odpovědi na naše průzkumné otázky, ale díky kvalitativním prvkům v designu našeho průzkumu je i zakomponovat do širší souvislosti problematiky delikvence mládeže. Problematickou oblastí našeho průzkumu bylo zúčastněné pozorování, které nám na jedné straně umožňovalo přímou interakci a studium vnitřních procesů ve sledované skupině, avšak do jisté míry omezovalo možnost zapojení více průzkumných metod (např. rozhovorů s pracovníky). Nedílnou součástí našeho průzkumu se tak stala sebereflexe (Hendl 2008, s. 197).

V oblasti práce se skupinou delikventní mládeže, jejíž základní rámeček a postupy jsme nastínili v teoretické části, se náš průzkum zaměřil na efektivní přístupy k režii skupinového setkání delikventní mládeže v rámci NZDM. Zde jsme jako základní principy definovali zachování nedirektivního, subjekt-subjektového přístupu pracovníků, začlenění technik umožňujících respektování určité míry dobrovolnosti a anonymity, bezpečný prostor a prostor pro vyjádření účastníků, tj. zásad nízkoprahovosti. Techniky pro práci se skupinou (řízená diskuze, dramatizace, brainstorming apod.), které pracovníci využívali, byly v průběhu cyklu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání modifikovány tak, aby co nejvíce respektovaly tyto zásady, přičemž participanti na ně pozitivně reagovali, jak dokládá náš průzkum. S ohledem na do jisté míry restriktivní charakter probačního programu, je toto zjištění přínosné, protože poukazuje na význam a možnost efektivního užití alternativních forem sociálně rehabilitační práce v prostředí NZDM, nežli umožňuje provoz a metodické postupy institucí státní správy.

V souvislosti s režii skupinových setkání, jsme pozorovali význam, jaký hrají kompetence a osobnost pracovníků vedoucích skupinové setkání. Naše pozorování v této oblasti se plně shoduje se závěry, které uvádějí Yalom a Leszcz (2007) v této souvislosti, kdy hovoří o jistém suplování rodičovských rolí a procesu rané socializace jako takové, k němuž dochází během práce se skupinou – a to nejen terapeuticky zaměřenou. Proto hodnotíme jako jeden z efektivních nástrojů k režii skupinového setkání delikventní mládeže zastoupení obou pohlaví v úloze vedoucích pracovníků. Na skutečnost, že mladiství pachatelé často pocházejí z neúplného rodinného prostředí s narušenými citovými vazbami mezi rodinnými příslušníky, s nedostatečně saturovanou mužskou (otcovskou) rolí, poukazuje jak Sociologická rešerše výzkumů ke kriminalitě a sociálně patologickým jevům u dětí a mladistvých Ministerstva vnitra ČR (2013), tak i kvalitativní výzkum, který ve své diplomové práci provedl Josef Smrž (2013). Stejně tak z našeho dotazníkového šetření vyplývá vysoký podíl neúplných vlastních rodin u participantů.

Preference vrstevnické skupiny, ochota ke spolupráci v ní a zájem o názory druhých, stejně jako upřednostnění trávení volného času mimo domov a právě ve společnosti vrstevníků jsou charakteristické znaky vzorců sociálního kontaktu v období adolescence. Tomuto fenoménu jsme se věnovali v teoretické části této bakalářské práce a během našeho průzkumu se tyto skutečnosti potvrdily jak v rámci pozorování interakce participantů během skupinových setkání, tak to vyplývá i z dat dotazníkového šetření. Zde spatřujeme

úzkou souvislost mezi potřebou saturace (a do jisté míry kompenzace) rodinných vztahů, o nichž jsme hovořili výše, a potřebou sebeurčení a sebehodnocení na základě interakce s vrstevníky.

Možnost přímé konfrontace vlastní situace s názory ostatních participantů, jejich příběhy, které nesou společné rysy (mj. delikventní jednání) a možnost diskuze o nich v přítomnosti naslouchajících dospělých, lze považovat za přínos v oblasti sociální rehabilitace i v rámci rozvoje osobních kompetencí participantů. K tomuto závěru docházíme nejen na základě pozitivního hodnocení participanty, kteří kladně hodnotili jak porozumění a postupy pracovníků, tak zájem o sdílení s ostatními participanty, ale i na základě faktu, že všech sedm participantů dokončilo celý cyklus skupinových setkání, během něhož nedocházelo ke konfliktům ani projevům agrese, ať již fyzické či verbální.

Komunikační vzorce a prostředky delikventní mládeže jsou fenoménem, který souvisí jak s problematikou příklonu mládeže k subkulturám, jíž jsme se věnovali v teoretické části, tak s otázkou primární socializace a v neposlední řadě rovněž s mentálními a sociálními kompetencemi jednotlivců. Náš průzkum poukázal na výrazný vliv lingvistického zrcadlení uvnitř skupiny, který zmiňuje i ve své monografii i J. Zeman (2013). Rovněž na podíl, jaký má sociální zkušenost na verbální interpretaci jevů popisovaných participanty. Zde je třeba vyzdvihnout potřebu znalosti těchto prostředků, především slangu a argotu na straně pracovníků, aby mohl být plně využit potenciál, který v sobě nese komunikační strategie subjekt-subjektového přístupu. V rámci dotazníkového šetření participanty shodně pozitivně hodnotili užívání jim blízkých jazykových prostředků a srozumitelnost technik, kdy pracovníci využívali příkladů z participantům známé sociální reality, což v důsledku pozitivně ovlivnilo průběh komunikace a tím i celkový potencionální přínos sociálně rehabilitačních a interakčních setkání v oblasti prevence recidivního jednání.

V oblasti juvenilní delikvence a jejích specifických forem, jimiž jsme se zabývali v teoretické části, se v našem průzkumu neprojevil výrazné odchylky od obecných trendů. Ačkoliv trend prezentovaný ve studii Z. Podané (2018) mapující delikvenci mládeže z hlediska genderového zastoupení a to v mezinárodním srovnání, poukazuje na sblížení zastoupení mladistvých pachatelů obou pohlaví, přičemž data z ČR ukazují poměrně vyrovnané zastoupení obou genderů, přesto jsme pro sestavení homogenní skupiny nenalezli dostatek dívek v námi stanovené věkové kategorii. Tato skutečnost může být

ovlivněna jak psychologickými odlišnostmi obou pohlaví, projevující se právě ve způsobu jednání, tak demografickými podmínkami regionu, ale i menší mírou postihování deliktů dívek, na něž upozorňuje i Podaná (2018). K vytváření homogenních skupin pro sociálně-rehabilitační práci v NZDM se kloníme především z důvodu podpory sdílení, které by v genderově heterogenní skupině adolescentů bylo složitější, jak z důvodů přítomnosti sexuálního napětí, tak z důvodu poměrné odlišnosti v prožívání a práci s emocemi.

Přítomnost užívání návykových látek (alkohol, cigarety, marihuana, omamné a psychotropní látky) u mladistvých, kteří se dopouštějí delikventního jednání, kvantitativně studovaly v městském prostředí N. Forejtová a Z. Podaná (2016). Výsledky jejich průzkumu dokládají vysoce zastoupenou přítomnost zkušenosti mladistvých s alkoholem a marihuanou; jen v malé míře s tvrdými drogami. Data našeho průzkumu se s tímto trendem v podstatě shodují, přičemž v našem průzkumném vzorku byla patrná preference marihuany před alkoholem. Zkušenost s tvrdými drogami připustil pouze jeden participant z 8 dotázaných.

Oblast, v níž spolupůsobí formální instituce a působí tak na socializační procesy u adolescentů, se v našem průzkumu projevuje spíše latentně a to při vytváření vlastních realizačních podmínek. Spolupráce NZDM a PMS v této oblasti, se nám jeví jako velmi efektivní a přístup obou dotčených institucí byl vstřícný, nejen k realizaci průzkumu, ale i z hlediska dlouhodobé spolupráce na realizaci skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání delikventní mládeže. Ačkoliv výzkum efektivity probačních programů pro mládež, realizovaný Institutem pro kriminologii a sociální prevenci v roce 2011 (Rozum a kol. 2011), vyhodnotil, že u více jak 50% účastníků těchto programů dochází následně k recidivě trestné činnosti, tento podíl se snižuje u osob, které program dokončily a výrazněji u osob, jimž byl program uložen v rámci opatření při prvním deliktu. Míru recidivního jednání participantů námi sledovaných sociálně – rehabilitačních a interakčních setkání není dosud možné posoudit, neboť tento typ probačního programu trval příliš krátce (uskutečnily se dva cykly po šesti setkáních – z toho jeden cyklus byl cílem našeho průzkumu a to během uplynulého roku 2019).

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsme se věnovali problematice delikvence mládeže v kontextu vývojových a socializačních procesů a efektivní komunikaci s touto mládeží v průběhu skupinových sociálně-rehabilitačních a interakčních setkání v rámci Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Jako průzkumný problém jsme stanovili otázku, je-li Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež prostředím, v němž lze realizovat skupinový výchovný program PMS pro mladistvé a jak se specifika NZDM projeví ve vlastní realizaci, neboť tato praxe není v současné době plošně rozšířená.

V teoretické části jsme se věnovali vymezení základních pojmů v oblasti problémového chování, delikventního a kriminálního jednání, včetně poruch chování, které mohou být jednou z jeho příčin. Dále jsme poukázali na vliv formálních institucí, které působí preventivně či restriktivně anebo stojí na pomezí těchto přístupů, jako je tomu v případě Probační a mediační služby ČR, jejímuž působení jsme věnovali pozornost. Druhou kapitolu teoretické části jsme věnovali přehledu základní typologii a technikám sociální práce se skupinou se zaměřením na práci se skupinou (nejen delikventní) mládeže. Pozornost jsme přitom věnovali Nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež, jakožto sociální službě, která se skupinové práci s ohroženou mládeží věnuje a která se může podílet na prevenci i intervenci v oblasti společensky nežádoucích jevů, na nichž se mládež podílí ať již v roli pachatele či oběti. Teoretická část tak pomyslně představuje problematickou oblast současné společnosti, již je delikvence mládeže a přístupy k jejímu řešení, které se nabízejí v oblasti sociální práce.

V empirické části bylo naším cílem analyzovat průběh realizace konkrétního řízeného skupinového setkání, jako efektivního nástroje sociálně-rehabilitační práce s delikventní mládeží. Zde jsme podrobně analyzovali průběh cyklu skupinových sociálně rehabilitačních a interakčních setkání. Zúčastněné strukturované pozorování jsme doplnili o dotazníkové šetření, které mapovalo jak rodinné a sociální vazby participantů, tak jejich vnímání a názory na průběh programu sociální rehabilitace. Pro potřeby našeho průzkumu jsme sestavili vlastní dotazníky, v nichž jsme cílili na zachycení, širokého avšak specifického spektra informací o participantech. Dotazníky jsme vyhodnocovali kvalitativně i kvantitativně.

Z našeho průzkumu vyplývá, že respektování vývojových specifík adolescentů, která podmiňují určité komunikační vzorce a způsoby chování, jako je právě příklon ke skupině

vrstevníků a emancipace vlastního hodnotového systému, spolu s bezpečným prostorem a subjekt-subjektovým přístupem, které jsou základními pilíři práce v Nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež, společně vytváří smysluplné a efektivní podmínky pro realizaci tohoto typu sociální rehabilitace mládeže.

Na základě nám dostupných dat dospíváme k názoru, že Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež by mohla být optimálním partnerem Probační a mediační službě pro realizaci obdobných výchovných probačních programů. Základní podmínkou zůstává vedení skupinových setkání plně kvalifikovanými pracovníky, nejlépe dvojicí muž a žena, protože jejich úlohou, kromě režie samotného setkání je identifikace a zvládnutí deficitů socializačního procesu participantů, jež se během setkání může často projevit.

Seznam citované literatury a použitých zdrojů

BAUM, Detlef, GOJOVÁ, Alice (eds.), 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-390-3.

BECKOVÁ, Judith, 2018. *Kognitivně behaviorální terapie*. Základy a něco navíc. Praha: Triton. ISBN 978-80-7553-525-2.

ČERNÝ, Jiří, HOLEŠ, Jan, 2004. *Sémiotika*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-832-5.

FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří, 2017. *Sociální patologie*. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2. rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5046-0.

FOREJTOVÁ, Natálie a Zuzana, PODANÁ, 2016. *Delikvence a viktimizace mládeže v 9. ročnících základních škol a odpovídajících ročnících víceletých gymnázií*. Signální zpráva z výzkumu [online]. [Vid. 6.2. 2020]. Dostupné z: <https://ksoc.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/76/2019/06/Vy%CC%81zkum-me%CC%8Cstske%CC%81-mla%CC%81dez%CC%8Ce-2015.pdf>.

HAVRÁNKOVÁ, Olga, 2003. Práce se skupinou. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.

HENDL, Jan, 2008. *Kvalitativní výzkum*. Základní teorie, metody a aplikace. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.

HERZOG, Aleš, 2011. Nízkoprahovost v praxi, aneb jak pracovat s prahy. In: Klíma Petr (ed.) a kol. 2011. *Kontaktní práce*. Antologie České asociace streetwork. 2. vyd. Praha: Česká asociace streetwork. ISBN 978-80-254-4001-8.

HU, Yuan, 2007. Nonverbal Communication and Its Translation. Canadian Social Science [online]. 4/3, 77-80 [Vid. 28.1.2020]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.970.7706&rep=rep1&type=pdf>

CHRÁSTKA, Miroslav, 2016. *Metody pedagogického výzkumu*. Základy kvantitativního výzkumu. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-9225-0.

JEDLIČKA, Richard a KLÍMA, Petr, 2011. Sociálně pedagogická práce s dětmi a mládeží v tíživých životních situacích v nízkoprahovém kontextu. In: Klíma Petr (ed.) a kol. 2011.

Kontaktní práce. Antologie České asociace streetwork. 2. vyd. Praha: Česká asociace streetwork. ISBN 978-80-254-4001-8.

KAPLL, Miroslav, 2013. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. In: MATOUŠEK Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7

KLÍMA, Petr (ed.) a kol., 2011. *Kontaktní práce*. Antologie České asociace streetwork. 2.vyd . Praha: Česká asociace streetwork. ISBN 978-80-254-4001-8.

KREBS, Vojtěch, a kol., 2015. *Sociální politika*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-921-2.

LEVINE, Peter, KLINEOVÁ, Maggie, 2012. *Trauma očima dítěte*. Probouzení obyčejného zázraku léčení, od raného dětství po dospívání. Praha: MAITREA. ISBN 978-80-87249-27-7.

MAŠÁT, Vladimír, 2012. *Vybrané postupy sociální práce se skupinou*. Středoluky: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-80-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich, MATOUŠKOVÁ, Andrea, 2011. *Mládež a delikvence*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.

NEDĚLNÍKOVÁ, Dana, 2013. Sociální práce s jedinci ve skupinách. In: MATOUŠEK Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7

PEASE, Allan, 2001. *Řeč těla*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-582-2.

PODANÁ, Zuzana, 2018. Genderové rozdíly v míře delikvence a viktimizace mládeže. Test emancipační teorie na mezinárodních datech. *Česká kriminologie* [online] č. 2., 1-18 [Vid. 6.2. 2020]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/329253512>.

PROBSTOVÁ, Václava, PĚČ, Ondřej, 2014. *Psychiatrie pro sociální pracovníky*. Vybrané kapitoly. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0731-3.

ROZUM, Jan, a kol., 2011. *Probační programy pro mladistvé* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.[Vid. 14. 2. 2020]. ISBN:978-80-7338-118-9 Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/389.pdf>.

SMRŽ, Josef, 2013. *Reflexe socializačních rozporů (konfliktů) dospívajících klientů orgánu sociálně – právní ochrany dětí* [online]. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v

Praze. Filozofická fakulta. Katedra Psychologie. [Vid.15.1. 2020]. Dostupné z:
<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/92500/>

Sociologická rešerše výzkumů ke kriminalitě a sociálně patologickým jevům u dětí a mladistvých, 2013. Ministerstvo vnitra ČR [online].[Vid. 14.2.2020]. Dostupné z:
<https://www.mvcr.cz/clanek/sociologicka-reserse-vyzkumu-ke-kriminalite-a-socialne-patologickym-jevum-u-deti-a-mladistvych.aspx>.

SPECHT, Walther, 2007. Mobilní práce s mládeží v Evropě. In: Klíma Petr (ed.) a kol. 2011. *Kontaktní práce*. Antologie České asociace streetwork. 2.vyd. Praha: Česká asociace streetwork. ISBN 978-80-254-4001-8.

ŠEĎOVÁ, Klára, ŠVARŤÍČEK, Roman, 2013. Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace* [online] č. 4, 478-540 [Vid.. 24.1.2020]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/698/659>.

TARZIA, Antonio (ed.), 2010. *Svatí na každý den*. Historie, spiritualita, umění: leden-únor-březen. Kostelní Vydří. Karmelitánské nakladatelství. ISBN 978-80-7195-290-9.

THOROVÁ, Kateřina, 2015. *Vývojová psychologie*. Proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6

TOMÁŠEK, Jan, 2013. *Self-portétové studie kriminálního chování* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.[Vid. 14.4.2020]. ISBN:978-80-7338-130-1 Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/405.pdf>.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5.

VEČERKA, Kazimír, a kol., 2011. *Ohrožená mládež mezi prevencí a represí* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. [Vid. 28.1.2020]. ISBN:978-80-7338-118-9 Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/393.pdf>.

Vyhláška č. 505/2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách [online].[Vid. 28.11..2019] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>.

WEDLICOVÁ, Iva, 2008. *Sebepojetí dospívajících a způsob výchovy v rodině*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-096-9.

WEDLICOVÁ, Iva, HEŘMANOVÁ, Vladislava, 2008. *Kapitoly z vývojové psychologie*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-044-0.

YALOM, Irwin D., LESCZ, Moly, 2007. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-304-8.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění [online].[Vid. 28.11..2019]. Dostupné z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 109/ 2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v platném znění [online].[Vid. 28.11..2019]. Dostupné z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění [online].[Vid. 28.11..2019] Dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), v platném znění [online].[Vid.. 28.11..2019] Dostupné z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-257>

Zákon č. 359/1999 Sb.,o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění [online].[Vid. 28.11..2019] Dostupné z:<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

ZAKOUŘILOVÁ, Eva, 2013. Sociální terapie. In: MATOUŠEK Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.

ŽÁČKOVÁ, Markéta a Pavel THEINER, 2008. Problémové chování u adolescentů – poruchy chování, hyperkinetické poruchy a poruchy vyvolané užíváním psychoaktivních látek. *Neurologie pro praxi* [online]. **9(6)**, 345-349 [cit. 15.12.2019]. Dostupné z:
https://www.neurologiepropraxi.cz/artkey/neu-200806-0005_problemove_chovani_u_adolescentu_8239_8211_poruchy_chovani_hyperkineticke_poruchy_a_poruchy_vyvolane_uziva.php.

Seznam příloh

Příloha č. 1	- Vstupní dotazník
Příloha č. 2	- Výstupní dotazník
Příloha č. 3	- Pozorovací arch

Příloha č. 1 Vstupní dotazník

Vstupní dotazník

RODINA

Žiješ s oběma svými rodiči ?

ANO NE

Pokud ne, s kým bydlíš?

Máš sourozence?

ANO NE

Pokud ano, jsou mladší nebo straší nebo jsi uprostřed?

Byl někdo z rodiny ve vězení?

ANO NE

DROGY , ALKOHOL a KOUŘENÍ

- Kouříš cigarety?

ANO NE

Pokud ano, jak často?

ZKOUŠEL JSEM TO PŘÍLEŽITOSTNĚ MEZI KÁMOŠI PRAVIDELNĚ

- Kouříš marihuanu?

ANO NE

Pokud ano, jak často?

ZKOUŠEL JSEM TO PŘÍLEŽITOSTNĚ MEZI KÁMOŠI PRAVIDELNĚ

- **Piješ alkohol?**

ANO NE

Pokud ano, jak často?

ZKOUŠEL JSEM TO PŘÍLEŽITOSTNĚ MEZI KÁMOŠI PRAVIDELNĚ

- **Máš zkušenost s jinými drogami (pervitin, heroin, extáze, toluen apod.)?**

ANO NE

Pokud ano, jak často je užíváš?

ZKOUŠEL JSEM TO PŘÍLEŽITOSTNĚ MEZI KÁMOŠI PRAVIDELNĚ

ŠKOLA A PRÁCE

Máš ukončenou základní školu (nebo na ní ještě chodíš)?

ANO NE

Chodíš nebo jsi chodil (jak dlouho) na střední školu, učiliště?

ANO NE

Pokud nejsi ve škole, jsi na Úřadu práce?

ANO NE

Pokud ne, proč?

Chodíš na brigády nebo někde pracuješ?

ANO NE

PRŮŠVIHY

Měl jsi někdy dřív problém s policií?

ANO NE

Už jsi byl někdy dřív u soudu (kvůli něčemu jinému, než proč jsi tady)?

ANO NE

Dostal jsi už někdy trest (obecně prospěšné práce apod?)

ANO NE

VOLNÝ ČAS

Trávíš volný čas spíš SÁM nebo S KÁMOŠI?

Když máš volno, jsi spíš DOMA nebo VENKU?

Chodíš do nějakého kroužku nebo sportovního týmu?

ANO NE

Byl jsi někdy v NZDM?

ANO NE

Příloha č. 2 Výstupní dotazník

Výstupní dotazník

Byl tvému osobní tématu věnován potřebný čas?

ANO NE

Měla být setkání DELŠÍ nebo KRATŠÍ nebo byla TAK AKORÁT?

DELŠÍ KRATŠÍ TAK AKORÁT

Dostal jsi dostatek prostoru k vyjádření?

ANO NE

Cítil jsi se během setkání skupiny v NZDM v bezpečí?

ANO NE

Chtěl jsi být osloven přezdívkou nebo svým jménem?

PŘEZDÍVKOU JMÉNEM

Myslíš si, že ti pracovníci rozuměli a chápali tvé pocity?

ANO NE

Bylo to, jak pracovníci mluvili pro tebe srozumitelné?

ANO NE

Bylo ti příjemné bavit se o tom, co se stalo s ostatními nebo bys o tom radši mluvil jen s pracovníky?

LÍBILO SE MI BAVIT SE S OSTATNÍMI RADŠI BYCH BYL SÁM

Zajímaly tě příběhy ostatních?

ANO NE

Změnil se tvůj pohled na tvoje chování a motivaci?

ANO NE

Co se ti na setkáních líbilo nejvíc?

Co ti nejvíc vadilo?

Bylo něco/ někdo co tě vyloženě štvalo?

Pokud ano, co/ kdo?

Napadá tě něco, co by šlo udělat jinak?

Příloha č. 3 Pozorovací arch

Setkání 1 – Delikt a jeho důsledky I.		
Datum: 12.11.2019	Přítomní: ABCDEFG	Doba trvání : standardní / nestandardní

Adaptační gesta	////	Pozn.:
Ilustrační gesta	//	
Rozpor s verb.kom.	//	

Verbální komunikace	s, a, v,	Pozn.:
Interakce	I+	
part.	I-	

Uhýbání od tématu	//	Pozn.:	
Reakce na řeči	+		////
	-		//

Fyzická agrese	/	Pozn.:
Verbální agrese	//	
Pasivní agrese	///	

s slang a argot v vulgarismus + pozitivní -negativní I+ komunikace mezi participany I-pasivita participantů